

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра менеджменту освіти та педагогіки вищої школи

Івченко Андрій Ігорович

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ
В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

Науковий керівник
_____ О.І. Скоробагатська
к.п.н., доцент, доцент кафедри
менеджменту освіти та педагогіки
вищої школи
«_____» _____ 2020 року

Виконавець
_____ Івченко А.І.
«_____» _____ 2020 року

СУМИ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ.....	8
1.1. Сутність національної свідомості у сучасних філософсько-педагогічних дослідженнях.....	8
1.2. Соціально-психологічна характеристика студентського віку.....	22
1.3. Педагогічні умови формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти.....	28
Висновки до першого розділу.....	43
РОЗДІЛ II. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ. 44	44
2.1. Експериментальне дослідження сформованості національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти.....	44
2.2. Розробка моделі формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти.....	49
2.3. Методичні рекомендації щодо оптимізації формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти	53
Висновки до другого розділу.....	61
ВИСНОВКИ.....	63
Список використаних джерел.....	66

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Досягнення незалежності і суверенітету України супроводжується зростанням національної самосвідомості громадян держави. Орієнтація національної політики України на реальні соціально-економічні, політичні, культурні, освітні, мовні, конфесійні інтереси і потреби нації і народностей, які населяють державу, є свідченням розвитку демократичних засад нашої країни. Невід'ємним компонентом кожної етнічної спільності є її національна свідомість. Розуміння сутності національної свідомості, вивчення її проявів, є основою формування національної ідентичності громадян.

У збереженні самобутності етносів, формуванні такого типу національної свідомості, який би відповідав моделі демократичного суспільства, провідну роль відіграє освіта. Поліетнічний і багатоконфесійний склад населення України визначає стратегічний курс держави на етнокультурну освіту як один з провідних чинників гармонізації суспільних відносин. У «Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року» освіту визначають як засіб формування національної свідомості, реалізації культурно-мовних інтересів, покликану виконувати розвиваючу, інтегруючу функції. Ідеї етнокультурної освіти спрямовані на створення національної системи навчання та виховання, заснованої на культурному і лінгвістичному плюралізмі, взаємодії та діалозі Українського суспільства [41].

У цих умовах зростає необхідність спеціального дослідження проблеми формування національної свідомості особистості. У сучасний період розвитку суспільства проблема формування національної свідомості студентської молоді стає актуальною в силу ряду причин: мобільності студентства як ініціативної частини майбутньої інтелігенції, схильності впливу на неї масової культури, зниження рівня духовної культури суспільства в цілому, зміни ціннісних орієнтацій молодого покоління, важливості інтеріоризації

національних духовних цінностей в процесі виховання студента як особистості і як професіонала.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній педагогічній науці досліджуються різні аспекти національного виховання: проблема формування національно-культурної ідентичності (Г. Ващенко, О. Вишневський, О. Губко, О. Захаренко, В. Євтух, Б. Ступарик, С. Веселовського, І. Вільчинської, Г. Лозко, М. Обушного, Т. Потапчук); управління громадянським вихованням (Т. Гребеник, О. Козлова, Ю. Бушнєв, та ін.); шляхи формування громадянської позиції студентів у вищій школі (А. Рокіцька та ін.); формування громадянських цінностей (Л. Корінна та ін.) та громадянської позиції (Н. Корпач, Н. Курилюк, Т. Мірошина, М. Чельцов та ін.); розвиток професійної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів (В.М. Галузяк, К.В. Добровольська та ін.); особливості професійної самосвідомості (Л.С. Пілецька та ін.); патріотичне виховання дітей та молоді (І. Бех, В. Кириченко, Ж. Петрочко та ін.); філософія формування національної ідентичності (В. Андрущенко, В. Антонович, М. Драгоманов, В. Кремень, В. Малахов, І. Огієнко, Г. Сковорода); проблема формування національної ідентичності в умовах глобалізації (Л. Гудков, І. Дубов, А. Здравомислов, В. Ільїн, В. Кувалдін, В. Ядов, О. І. Скоробагатська, Д. О. Козлов та ін.).

Необхідність пошуку ефективних педагогічних умов формування національної свідомості студентів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу визначила вибір теми: **«Формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти».**

Мета: теоретичне обґрунтування і практична розробка педагогічних засобів формування національної свідомості студентів в навчально-виховному процесі закладу вищої педагогічної освіти.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати складові та рівні національної свідомості у сучасних філософсько-педагогічних дослідженнях;

2. Визначити педагогічні умови формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти;
3. Експериментально дослідити рівень сформованості національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти;
4. Розробити модель та методичні рекомендації щодо оптимізації формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти.

Об'єкт дослідження - професійна підготовка студентів закладу вищої педагогічної освіти.

Предмет дослідження - теоретичні та практичні засади формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти.

Матеріали та методи дослідження:

- теоретичні: аналіз, узагальнення, порівняння, систематизація при вивченні вітчизняних і зарубіжних педагогічних, філософських та науково-методичних літературних джерел для узагальнення різних поглядів на проблему дослідження, розкриття сутності та змісту сутності національного виховання;

- емпіричні: спостереження, анкетування, аналіз результатів діагностики з метою вивчення рівня сформованості національної свідомості студентів та визначення умов підвищення ефективності управління національним вихованням студентів.

Методологічною і теоретичною базою дослідження є: провідні положення теорії пізнання, особистості, діяльності, розробленої провідними філософами, етнологами, культурологами теорії етносу, концепції національної свідомості, яка розкриває її сутність, структуру і функції. В основу магістерської роботи також покладено теорію цілісного педагогічного процесу, концепції етнокультурної освіти та етно-педагогічної освіти студентів; застосовані системний, комплексний, особистісно-діяльнісний підходи до процесу формування національної свідомості студентів.

Теоретична основа дослідження. Проблема сутності та структури національної свідомості знаходить своє відображення в соціально-філософських роботах О.Г. Козлової, О.І. Скоробагатської, Д.О. Козлова, Л.П. Шкретієнко, К.Н. Хабібуліна та інших; етнологічних - Ю.В. Бромлея, Е.М. Галкіної та інших; етнічно-соціологічних - В.І. Підлісного, Н.К. Абузарової та інших; соціально-психологічних - І.С. Вироста, І.С. Кона та інших; культурологічних - І.О. Марченко, В.І. Тимошинова, Г.К. Шалабаєвої та інших; історичних - О.О. Любара, М.М. Кучукова, М.А. Свердліна та інших.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Сумського педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Елементи наукової новизни: уточнено механізм формування національної свідомості студентів в навчально-виховному процесі в умовах закладу вищої педагогічної освіти; сформульовано педагогічні умови формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти; розроблено модель формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти.

Практичне значення одержаних результатів: полягає в тому, що на основі теоретичних положень і висновків, які містяться в тексті дипломної роботи, складені методичні рекомендації для викладачів вищих навчальних закладів щодо вдосконалення формування національної свідомості студентів. Результати дослідження можуть бути використані під час викладання педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах, при розробці спецкурсів, семінарів, при написанні рефератів, курсових робіт наукових статей, а також можуть бути використані керівниками та педагогічними працівниками середньої та професійно-технічної освіти.

Апробація результатів та публікації. Матеріали дослідження, його основні положення та практичні результати доповідалися та обговорювалися на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (Суми,

23-24 квітня 2020 р.); IV Міжнародній науково–практичній конференції «Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи» (Суми, 06-07 травня 2020 р.) та на II Міжнародній науково–практичній конференції «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи» (12-13 листопада 2020 р.) при Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка.

Публікації:

1. Івченко А.І. Формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти. *Магістр : збірник наукових праць молодих учених* / Гол. Ред. О.Г. Козлова. Випуск 1. – Суми : ФОП Цьома С.П., 2020. – С. 140-143.

2. Івченко А.І. До проблем формування національної свідомості у сучасних педагогічних дослідженнях. *Міжнародна науково-практична конференція. «Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи»* (м. Запоріжжя, 20–21 листопада 2020 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя: Класичний приватний університет – С. 117-119.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг складає 70 сторінку.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ

1.1. Сутність, складові та рівні національної свідомості у сучасних філософсько-педагогічних дослідженнях

Становлення України як держави, в якій інтенсивно розвивається національно-громадянське суспільство, вимагає створення умов для формування у підростаючого покоління моральних якостей та почуття приналежності до української нації і української культури, спільної відповідальності за долю України. Серед них найважливіше місце займає особистісна національно-культурна ідентичність, завдяки якій людина спроможна давати відповідь на виклики, перед якими стоїть наша країна. В умовах сьогодення надзвичайно актуальними стали слова видатного бійця за самостійну Україну В. Липинського: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не хочемо бути» [13].

Слід зазначити, що вже тривалий час йде формування соціокультурної системи України, національної свідомості та патріотизму. На нашу думку останнім часом йде руйнування традиційних понять та поглядів на патріотизм, що може в подальшому негативно віддзеркалитися на майбутньому нації в цілому.

Саме тому, задля майбутнього Української державності сьогодні як ніколи потрібно мати високий рівень патріотизму та національної свідомості. А також, що є дуже важливим, треба мати високий рівень критичного мислення. Задля того щоб мати змогу відрізнити де політичний або громадський лідер діє на користь держави, а де задля досягання своїх меркантильних цілей. Кожен громадянин має чітко усвідомити: альтернативи незалежній Українській державі немає та не може бути, що це об'єктивно

єдиний і закономірний процес історичного розвитку. Кожному громадянину України треба зрозуміти і чітко усвідомити, що без національної гідності, згуртованості та наполегливої праці на користь держави, ми не зможемо бути могутньою та високорозвиненою країною [45, 55].

Влада та суспільство, повинні приймати закони та діяти виключно в інтересах України, збагачувати бюджет та робити все можливе задля того, щоб наша держава стала могутньою. Тим більше що в нас для цього є все: значні природні та матеріальні ресурси, і що саме головне, в нас є людський потенціал. Український народ споконвіку працьовитий і дбайливий.

Згідно з державною цільовою програмою, є проблеми що вимагають негайного вирішення:

- Несистемний характер процесу формування свідомої національної громадянської позиції, який потрібен задля ствердження національної самосвідомості та ідентичності громади, на основі етнічних цінностей Української держави.
- Низький рівень розвитку, та низька динаміка формування, духовного, громадянського, та військово-патріотичного виховання суспільства.
- Присутність у суспільстві розбіжностей, та відсутність єдності поглядів згідно історичного минулого. Що культивує негативне підґрунтя для створювання та використання, негативних та несполучних з незалежністю Української держави місцевих ідентичностей, та незрозумілих, марних, мовних конфліктів, які спрямовані на підрив єдності Української нації.
- Проінформованість Українського населення про важливі історичні факти героїчної боротьби і здобуття незалежності держави є недостатніми.
- Присутні наявні наслідки негативного деструктивного впливу, на українську громаду через тоталітарні режими минулого.

- Відсутність монолітного державного національного мовно-культурного простору, незламної витримки його до зовнішнього втручання та непорушної роботи з розвитку державної мови.
- Наявний негативний вплив держави - агресора в культурній, інформаційній, освітній сферах держави України.
- Брак єдиної просвітницької інформаційної державної політики відносно виховання патріотизму.
- Взаємодія Українського населення з українцями які проживають закордоном є слабкою.
- Невелика частина громадян, котрі готові до оборони та захисту територіальної цілісності та незалежності держави України.
- Проекти та заходи патріотичного виховання мають низький рівень охоплення громадян України, зокрема дітей та молоді.
- Рівень співпраці органів місцевого самоврядування та органів державної влади з інститутами громадянського суспільства та запровадження вже наявного механізму розвитку національного виховання є низьким.
- Кількість інститутів громадянського суспільства у сфері патріотичного виховання є малою, та недостатньою [41].
- За результатами соціологічних досліджень простежується ряд небезпечних факторів:
 - «Громадянин України» як ідентифікатор в усіх регіонах держави є домінуючим. На заході подібних респондентів найбільша кількість - 72%, у центрі саме цю альтернативу обрало 66% респондентів, на півдні 62% респондентів, на сході 51% респондентів. За даними опитування проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у 2019 році, 14 відсотків респондентів на Сході України та Півдні ототожнюють себе як радянську людину.
 - Ризикова та дуже небезпечною є ситуація з використанням української мови у сімейному середовищі (сестри, дідусі та бабусі, рідні брати,

батьки), якою користується менше половини населення держави, - 46% (тільки українською – 32,4%, здебільше українською, - 13,6%), попри те що кожен четвертий громадянин використовує російську мову (здебільше російську 12,3%, тільки російську 15,8%). Величезний розрив фігурує у разі регіонального розподілу - на заході держави, українською мовою в сім'ї спілкуються 92,2% опитаних респондентів, на Донбасі - 0%. Дані показники є результатами всеукраїнського опитування громадської думки, яке проводив Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) з 28 лютого по 11 березня 2019 р.

- Ситуація із готовністю у разі виникнення потреби відстоювати незалежність та територіальну цілісність держави України зі зброєю в руках викликає тривогу. За даними соціологічного опитування «До Дня захисника України: жовтень 2018», проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у вересні - жовтні 2018 р, ми маємо такі показники – близько 55% опитаних респондентів не мають таких намірів.

- Надзвичайно низький рівень сформованості цінності та поваги до Української державної символіки, та конкретних дій з її вшанування. Почуття гордості до державних символів виникають тільки у 25,7% громадян держави, а день незалежності України – просто вихідний день для 23% українців, 4% громадян України припускають що цей день є історичною помилкою. Дане Загальнонаціональне дослідження загальної громадської думки населення Української держави, було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом з Київським міжнародним інститутом соціології з 8 по 20 серпня 2019 р.

- Викликає велику занепокоєність критично низьке залучення громадян держави до національно-патріотичних громадянських об'єднань. Членами даних організацій є лише 1,1% населення держави України, ще 61,3% опитаних респондентів взагалі нічого не знають про діяльність подібних громадянських національно-патріотичних об'єднань. Дане дослідження є результатами експертно-аналітичного дослідження щодо формування

стандартів національно-патріотичного виховання та визначення індикаторів ефективності здійснення заходів щодо національно-патріотичного виховання, проведеного Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка на замовлення Міністерства молоді та спорту у 2017 році.] [41].

У зв'язку з вище зазначеним погоджуємося що, задля формування національної свідомості та громадянської ідентичності населення Української нації, існує велика потреба у впровадженні єдиної, цілісної, загальнодержавної політики національного виховання, що безсумнівно буде сприяти однакості та консолідації української громади [41].

Задля вирішення цієї складної ситуації на державному рівні, кабінетом міністрів України, була розроблена та затверджена актуальна державна цільова соціальна програма, національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. Наукове розроблення і практичне забезпечення, по суті, нової системи громадянського виховання, мета якого сформувати у молодого покоління комплекс громадянських якостей, глибоке розуміння ним, належності до українського народу, своєї Батьківщини - України, внутрішню потребу й готовність відстоювати та захищати її інтереси, реалізовувати свій особистісний потенціал на користь Української держави [41].

Метою Програми є покращення та розвиток єдиної загальнодержавної політики патріотичного виховання, курсом формування та затвердження національної ідентичності на основі монолітних суспільно-державних а саме, національних цінностей таких як – гідність, самобутність, соборність, воля та інші... Та вселюдських цінностей, принципів поваги та гордості за власну державу, її мову, історію, її великі звершення та досягнення у сфері культури, спорту, науки та економіки, дієва підтримка органам місцевого самоврядування та державної влади в забезпеченні національної безпеки Українського народу, готовність до оборони держави її територіальної цілісності та незалежності, розуміння громадянського обов'язку та

безпосереднього відношення задля розвитку благополучної країни та забезпечення особистісного успіху в ній [41].

Як головний пріоритет та органічна складова освіти, на державному рівні розглядається національне виховання [Закон України «Про освіту»; «Про загальну середню освіту», Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Національна доктрина розвитку освіти].

На нашу думку, національна свідомість виступає у вигляді вершини піраміди психологічного складу нації, та є основою і запорукою існування державності. Основою національної свідомості є національна самосвідомість. Основними елементами національної свідомості є ставлення нації до її матеріальних та духовних цінностей, і готовність об'єднатись задля здійснення та досягнення національних цілей та інтересів.

Суттєво важливою є думка науковця І. М. Кутняка, про те що національна свідомість невідривна від нації, господаря та представника своїх дефініцій, переконань і релігійних напрямків. Національна свідомість - це структурний складник соціальної свідомості, котрий відзначається аксіологічними орієнтаціями та ментальними характеристиками, в його етнокультурному розвитку що встановлюють існування носія того чи протилежного народу. У ході історичного формування, спричинений природними вміннями і здібностями отриманими в ході інтенсивного розвитку та прогресу, національна свідомість приймає здатність якісно впливати на покращання людської духовності та дає змогу ідентифікувати себе нацією. Саме через те вона є вирішальним фактором самореалізації та становлення самодостатньої особистості, ключем до рішення питань, які постають в суперечному суспільстві [32].

Отже, національна свідомість – невід’ємна складова соціальних, філософських, моральних, економічних, політичних, естетичних, духовних та інших переконань, що визначають природу, рівень і властивості духовного розвитку національно-етнічної групи.

Невід’ємні складові національної свідомості:

- відношення до історії та культури власної національно-етнічної громади;
- розуміння своєї національно-етнічної належності;
- сприймання навколишнього всесвіту та відношення до нього;
- відношення до носіїв протилежних національностей та націй ;
- патріотична самосвідомість та патріотичні відчуття;
- розуміння національно-державної єдності [30,32].

Національна свідомість, може існувати водночас як дещо особисте, приватне, і як громадська свідомість. У першому варіанті, вона належить одній окремій особі, демонструє на собі віддзеркалення її індивідуальності, її особистісних поглядів, думок, вражень, рис характеру, тощо. Коли ж беруть до уваги суспільну свідомість, то віддаляються взагалі від усього особистісного, індивідуального, власного, й беруть за основу вивчення поглядів, ідей, як характерних та притаманних для даного суспільства взагалі, так і для певної соціальної групи в особистості. Індивідуальна та суспільна свідомість тісно пов'язані, між ними відбувається постійна та інтенсивна взаємодія та взаємовплив [30].

Враховуючи означене, вважаємо, що індивідуальну свідомість живить та впотужнює суспільно вироблена свідомість, є джерелом особистих поглядів, внутрішніх переконань, почуттів та поглядів. Суспільна свідомість буває у подібі моральних, політичних, правових, наукових, духовних, моральних, естетичних, філософських сприймань, світоглядів, переконань. Все це належить всьому суспільству та безпосередньо зафіксоване у мові, живе власним більш-менш незалежним буттям та впливає на кожну персону, домагаючись поважати та рахуватися з засадами, що історично уклалися [11].

Зазначимо, що бувають відмінні підходи до її дефініції. Наприклад, І. Кресіна описує національну свідомість як важку модернізовану систему внутрішніх феноменів та їх безпосередніх утворень, котрі виникнули у ході інтенсивного історичного розвитку нації, віддзеркалюють головні засади її життя та розвитку [30].

Національна свідомість як важка система, охоплює буденні, теоретичні, особисті національні та запозичені переконання, установи, культурні досягнення, що започатковують духовний унікум суспільства та нації. У національній свідомості посідають місце найважливіші домінанти свідомості споконвічного етносу та етнічних громад, що генерують націю [30].

Важливою є думка дослідника В. Жмира, котрий припускає, що національну свідомість не дозволено вважати вищою по безпосередньому відношенню до етнічної свідомості, адже і національна, і навіть етнічна свідомість - це несхожі як за сенсом, так і за обсягами духовні реалії [18].

Водночас з названим, інші визначні науковці підкреслюють, що національна свідомість більш-менш охоплює часткові складові етнічної свідомості. У науково-дослідній літературі наголошується, що квінтесенція національної свідомості полягає в сполученні загального та приватного (громадського, національного).

Однаке це єднання допустиме тільки як різниця між загальною та індивідуальною, етнічною та національною свідомістю. Зауважимо що національна свідомість в ніякому разі не зводиться до суми її етнічних складників. Зазначені вище домінанти опосередковуються в національній свідомості буцімто домінанти самоствердження нації - національними зацікавленнями, загальним громадянством, простором, юридичними повноваженнями громадян, суспільними нормами, цивілізованими традиціями.

В контексті нашого дослідження викликає інтерес думка науковця І. Кресіної, котра підкреслює такі ступені національної свідомості:

1. Повсякденний ступінь, котрий характеризується єднанням ментальних і архетипних, свідомих і несвідомих елементів національної свідомості. У повсякденній свідомості віднаходять віддзеркалення мовби й більш-менш закоренілі традиції, ментальні переваги і установи, так і динамічні жваві вимоги, зацікавлення, цінності, переживання, настрої. Рухливі складники повсякденної свідомості в поєднанні зі звичними формують

складне динамічне, доволі різноманітне видовище буденного функціонування діяльності національної свідомості. Повсякденна свідомість, як засвідчує науковець, - це характерне «сито», через котре після певного етапу просіювання віддаляється усе неважливе, а залишається важливе для нації.

2. Теоретичний ступінь національної свідомості - це науково аргументовані чи мистецько-осмислені переконання, задуми, плани, світоглядні орієнтації, котрі розкривають розумовий потенціал нації, її змогу на базисі рефлексів до самоствердження і само опанування. Здобутки багатоманітних галузей науки і культури характеризують не тільки повсякденний, а й, певною мірою, теоретичний ступінь національної свідомості. Кінцевий втягує в себе ті досягнення, котрі необхідні для ідеологічного забезпечення суспільного, економічного, культурного піднесення нації. Якраз на теоретичному ступені постають і обґрунтовуються національний ідеал, та національна ідея. І. Кресіна зауважує, що якщо національна свідомість є сталою величиною нації, то правомірним буде акцентувати той її ступінь, на котрому природно фіксуються національні зацікавлення, державна політика, політичні бажання, педагогічні погляди тощо.

3. Державно-політичний ступінь національної свідомості. У будь-якій нації даний ступінь розвинутий відповідно до властивостей її історичного маршруту, етапу національного процесу, своєрідних установ державотворення, політичного ладу, рівня розвитку цивільного суспільства тощо. За об'ємами охоплення духовної дійсності цей ступінь вельми поступається теоретичному та повсякденному, адже тут концентруються тільки ті ідеї, плани, доктрини, замисли, теорії які відображають політичні, громадські, правові зацікавлення нації. Однак, за цінністю, для просування та розгортання національно-творчого процесу державно-політичний ступінь національної свідомості вельми «випереджає» теоретичний та повсякденний ступені [30].

Зараз, коли на вимогу сьогодення є актуальною проблема формування національної свідомості варто збагнути, що є новітній науковий підхід, за сприянням якого відбувається типологія національної свідомості.

Типологія національної свідомості здійснюється за такими основними чинниками, та критеріями:

а) за процесом використання та порівняння на різних рівнях «зрізів» (індивідуальних, групових, іншими словами на рівні «спільноти», або буденних, теоретичних чи державно-політичних.);

б) за ступенем розкриття чи виявлення- відкритий чи прихований, в латентній формі;

в) за етапами розвитку – від без свідомих, до моделі теоретичних ідей та задумів, національно орієнтованих політичних програм тощо;

г) за основними носіями, це може бути відома персона, чи громадська або етнічна спільнота, політичний рух чи політична партія;

д) згідно параметру погляду на світ. (як погляд нації на саму себе: духовний, культурний, історичний, соціально-історичний досвід.);

е) за системами цінностей. У кожного народу є свої погляди, та цінності: матеріальні, духовні, політичні чи культурні, що є універсальною характеристикою суспільства;

є) згідно структурні-системи (як систематичність, як будова, як начебто докладно деталізований диспут, мов процес, як причинний імператив) [30].

У контексті цих висновків і положень стає можливим підійти до визначення національної свідомості як поняття. Необхідність аналізу та виявлення сутності національної самосвідомості важливо тому, що без з'ясування структурних елементів, що становлять досліджуване явище, взагалі неможливий ніякий системний аналіз, неможлива ніяка наука [24].

Отже, ґрунтом національної свідомості є національна самосвідомість. М.Й. Боришевський розкриває національну самосвідомість буцімто розуміння суб'єктом себе елементом певної національної групи, та сприйняття себе мов представника національних цінностей, що сформувалися в ході

довгого історичного розвитку національного суспільства, її самореалізації як суб'єкта суспільної реальності [6].

Викликає інтерес думка науковця А.С. Бароніна про те що, національна свідомість - більш-менш закореніла, усвідомлена, що сприймається як винятковий порядок уявлення особистості про себе, мов про носія певної нації. [2].

Отже, національна самосвідомість - сукупність понять, знань, поглядів, ідеалів, котрі віддзеркалюють своєрідну квінтесенцію, ступінь і ознаки сприймань представників національної спільноти про минуле, нинішнє та майбутнє власного прогресу та розвитку, про місце в всесвіті та долю поміж протилежних спільнот і характер взаємозв'язків з ними. Національна самосвідомість віддзеркалює рівень засвоєння часток загальнонаціональної свідомості окремими носіями нації.

Виділяють два ступені національної самосвідомості:

1) низький (вельми нерідко неусвідомлений) — емоційно віддалене співпереживання особистої одностайності з протилежними носіями етнічної спільноти (етнічна ідентичність);

2) високий — доцільне, всебічне усвідомлення національної приналежності (національна ідентичність) [44].

Національна ідентичність — розуміння особою персональної приналежності до тої чи іншої національної громади, котра має особисте найменування, особистий історичний простір, спільні легенди, історичну пам'ять, колегіальну масову соціальну культуру, власну мову, спільну економіку, рівні для усіх юридичні права та обов'язки.

До конструкції національної ідентичності як невід'ємної складової національної самосвідомості належать три складники:

- когнітивний (дані про громадську національну спільноту та знання про себе як невід'ємного члена цієї спільноти);
- емоційно-оцінний (національна гідність чи неповага, національне достоїнство чи сором);

- поведінковий (належні дії та вчинки, що викликані двома раніше названими складниками).
- Вагомими психологічними засобами формування національної самосвідомості є рефлексія та національна ідентифікація.

Інтенсивний Розвиток національної самосвідомості характеризує появу подібних національних відчуттів: переживання любові до власної Батьківщини, рідного народу та рідної мови; відчуття відношення до долі рідного народу, власної країни; переживання національної гідності та достоїнства чи суспільного незадоволення; бажання й волі до реалізації національних цілей та ідей [14, 44].

Саме тому, національна самосвідомість - розуміння та самоусвідомлення особистого «Я» як носія тої чи іншої національності, свідомого та ініціативного представника національних поглядів та інтересів, невіддільного елементу власного народу, його національного духу і долі [43].

Слід зазначити що національний менталітет і характер, національна ідея, етнічна свідомість, політична свідомість, національна самосвідомість, національна пам'ять, національна мрія, політична свідомість, є найважливішими складниками національної свідомості.

Національна самосвідомість – ядро національної свідомості. Воно виступає в якості стрижневої системи оцінювання взаємин та раціонально-ціннісного бачення, потрібних для належного самовизначення особи в духовному та соціально-політичному бутті.

На відмінність від національної свідомості, яка відображає узагальнені уявлення певної національно-етнічної групи, національна самосвідомість є більш вираженим індивідуальним переконанням, що демонструє перш за все рівень, на якому член спільності засвоїв важливість самосвідомості.

Під соціальними функціями національної самосвідомості особистості Л.П. Чагай розуміє активну змістовну сторону зовнішніх характеристик, яка проявляється в тенденції його спрямованості, способах проявів, ідеях, почуттях, вчинках, його ролі в суспільному житті [51].

В ході вивчення функцій національної самосвідомості дослідники виділяють наступні: захисну, пізнавальну, самоконтролю та відповідальності, (К.Н. Хабібуллін); інтегративну та соціально-творчу (Л.П. Чагай); самопізнання, саморегуляції. Згідно функціональних аспектів національної самосвідомості, зупинимося на функціях, (розглянемо функції) які отримали особливу значимість на сучасному етапі. В якості основних функцій національної самосвідомості виділяють:

- а) пізнавальну;
- б) захисну;
- в) самоконтролю та відповідальності. [51, 49].

Рівень самосвідомості, ступінь складності, інтегрованості та стійкості образу «Я» І.С. Кон тісно пов'язує з розвитком інтелекту. «Образ Я», на думку вченого, - це «соціальна установка, відношення особистості до самої себе, що включає три взаємопов'язані компоненти: пізнавальний - знання себе, уявлення про свої якості і властивості; емоційний - оцінка цих якостей та пов'язане з нею самолюбство, самоповагу та тому подібні почуття та поведінковий - практичне ставлення до себе, похідне від перших двох компонентів» [7, с. 66].

В якості основних компонентів самосвідомості виділяють - пізнавальні (самопізнання), емоційно-оціночні (виключення для самого себе) та регулятивні (саморегуляція поведінки особистості) елементи [4].

Важливе значення для розуміння природи самосвідомості соціальних спільнот, включаючи і національну свідомість, має висловлювання Б.Ф. Поршнева, про те, що ядром будь-якої форми свідомості є усвідомлення на індивідуальному і колективному рівнях певної єдиної спільності, сформованого поняття «МИ» [39].

Розглянемо кожне з основних напрямків концепції національної свідомості в різних областях наук: філософії, етнології, історії, культурології, соціології, психології, знання яких є теоретико-методологічним фундаментом

для виявлення сутності національної свідомості, досліджуваної в педагогічному аспекті.

Філософська і соціологічна науки в дослідженнях національної свідомості, головним чином, акцентують увагу на найбільш загальних закономірностях, встановлення основних тенденцій та протиріч національної свідомості. У філософських роботах дається більш розширене розуміння національної свідомості. Внаслідок цього в філософії вживається термінологія «національна свідомість» замість «етнічної свідомості» [37, 46].

Представники соціально-філософської концепції національної свідомості вважають, що використана ними термінологія пояснює національну свідомість як вищу і об'ємну в порівнянні з етнічною свідомістю духовно-ідеологічну парадигму, що включає поряд з особистісними характеристиками, суспільно-ідеологічні явища (національну літературу, мистецтво та ідеологію в цілому) [16, 7].

Бурхлива національна свідомість та самосвідомість може по-різному віддзеркалитися в різних умовах. Ці безперечно важливі якості, а саме національна свідомість та самосвідомість, можуть підняти народ до великих вершин в духовній, політичній, соціально-економічній сферах, або довгий час залишатися в стані стагнації. Національна свідомість, може на превеликий жаль викликати в свідомості і поведінці людей і свої негативні прояви: елементи радикального націоналізму, шовінізму та інші. Існують і інші крайнощі. Згідно технології персоніфікації американського соціолога Г. Амбронсона в культурології мають місце різні форми культурної ідентифікації, які, в свою чергу, відображаються на національній свідомості особистості.

Зі сказаного вище слід зазначити, що виникає необхідність педагогічного впливу на формування національної свідомості особистості, в сім'ї, в навчально-виховних та освітніх установах. І від того, як буде здійснена ця задача, залежить майбутнє не одного покоління.

1.2. Соціально-психологічна характеристика студентського віку

Чинники, котрі характеризують соціально - психологічний образ студентів та в чималому ступені позначаються на успішності навчання, можна поділити на дві категорії: ті, з котрими студент з'явився в вищому навчальному закладі, - ці чинники тільки можна брати до уваги, та протилежні, котрі виникають в ході навчального процесу, - ними можна вільно керувати.

Отже, до першої категорії (ті, з котрими студент з'явився в вищому навчальному закладі) відносяться: ступінь виучки, систему цінностей, професійні риси характеру і уявлення про професійне майбутнє. Ці фактори у чомусь залежать від особистісних якостей, і безпосередніх джерел інформування. Здійснювати вплив на них можна тільки паралельно, відзначаючи та користуючись ними як початковою точкою для впливів на студентів.

Розглядаючи фактори другої групи (котрі виникають в ході навчального процесу) зауважимо що, до них можна віднести: будову та організацію навчального процесу, мотивацію до навчання, ступінь викладання та задоволеність навчальним процесом, взаємини студентів між собою та з викладачами.

Однією з основних проблем в практиці набору студентів, залишається оцінка психологічної відповідності абітурієнта професійним вимогам, адже часто цей процес ґрунтується на середніх балах атестата, або балах іспитів, що веде до незадовільних факторів другої групи.

Соціально-психологічний портрет студентів є важливою характеристикою в структурі освітнього процесу, вона допомагає розібратися в проблемах, пов'язаних з труднощами в навчанні або адаптації та прийняття правильного рішення в тій або іншій ситуації.

Соціально-економічні зміни, котрі переживає нині наше суспільство, неминуче ведуть до трансформації психології людей, їх соціальної поведінки,

поглядів на життя, системи цінностей, та орієнтації різних верст суспільства, окремих його груп і конкретних громадян [48].

Все перераховане стосується в першу чергу молоді, в тому числі й студентів вищих навчальних закладів. Який він наш майбутній спеціаліст? Чому обирає вищу освіту, як навчається та як проводить вільний час, які його перспективи на майбутнє?

У юнацькому віці професійне самовизначення становить важливий момент особистісного самовизначення в цілому, утім не вичерпує його. Сприймання себе в майбутньому фахівцем, є ознакою взаємозв'язку молодої особи з суспільством та входження в нього. Обрання спеціальності дійсно значитиме проектування в прийдешнє певної суспільної позиції. Спробуємо коротко розглянути психологічний портрет студента в залежності від курсу навчання.

1) Перший курс. Перед студентом стоїть завдання адаптації до навчального процесу, та до нового студентського життя. В цей період йде «розгойдування» особистісних якостей та навичок. Навчання і посилення свідомих мотивів поведінки, значно змінюється коло спілкування. У першокурсника, ще немає певної соціальної ролі.

2) Другий курс. На другому курсі навчання, студенти вже щосили залучені в навчальний процес - найчастіше це найскладніший курс для студента. Саме на другому курсі, проходить інтенсивне навчання загальним знанням, та формування культурних запитів. На другому курсі адаптацію до нових умов вже завершено. Зміцнюються ті якості, які допомогли успішно закінчити перший курс навчання - цілеспрямованість, самостійність, вміння володіти собою.

3) Третій курс. Курс, на якому в більшості випадків обирають спеціалізацію. Це сприяє посиленню інтересу до наукової роботи, та обраної соціальної ролі. Відбувається природне звуження сфери інтересів особистості. Піднімається зацікавленість до моральних проблем, манери буття, повинності, кохання, вірності та ін.

4) Четвертий курс. Закінчення вищого навчального закладу не за горами. Студент вже сформулював для себе практичні цілі на майбутній вид діяльності. Більш актуальнішими є цінності котрі, зв'язані з матеріальним та сімейним станом, місцем та посадою на роботі. В цей період студенти малопомалу віддаляються від громадських форм буття вищого навчального закладу.

5) П'ятий курс. Останній, підсумковий курс. Підготовка до здачі диплома - одна з самих серйозних самостійних робіт студента. До цього часу деякі вже мають сім'ї, багато-роботу. Студент на багато речей має свій, обґрунтований, погляд. активно йде розвиток професійних інтересів [3].

Пора навчання, у вищому навчальному закладі стікається з другим етапом юності, або першим етапом зрілості, котрий різниться складністю становлення власних рис особистості. Посилення свідомих мотивів поведінки в даному віці, є своєрідною деталлю морального розвитку. Відчутно зміцнюються ті якості, котрих не діставало в повному обсязі в старших класах - незалежність, цілеспрямованість, заповзятливість, рішучість, ініціатива, майстерності опановувати себе. Піднімається зацікавленість до моральних питань: мета та спосіб життя, зобов'язання, любов, вірність [3, 19].

Сучасні студенти освітнього процесу вищого навчального закладу - це молоді люди, які володіють можливостями подальшого інтелектуального розвитку та відображають найважливіший розумовий потенціал сучасного суспільства, утворюючи особливу соціальну групу – студентство [3, 19].

Студентський вік є відображенням ранішньої дорослості. Сам термін «дорослість» багатогранний. Прихід зрілості людини як індивіда (фізична зрілість), особистості (Громадянська), суб'єкта пізнання (розумова зрілість) та праці (Працездатність) по часу не збігається [3, 19].

За весь час буття у вищому навчальному закладі, у майбутніх спеціалістів та фахівців удосконалюються ті ознаки особистості, котрі розкривають добре та позитивне відношення до соціально прийнятих норм, посилюється зацикленість особистості на собі, що супроводжується

інтенсифікацією розумової діяльності і підвищенням її ефективності. Неодмінно важливою умовою благополучної, блискучої діяльності майбутнього спеціаліста, є своєчасне освоєння сучасних особливостей навчання в вищому навчальному закладі [10].

В продовж начальних курсів утворюється студентський колектив, з'являються та формуються навички та вміння доцільної організації інтелектуальної діяльності, усвідомлюється тяжіння до обраного фаху, виробляється найліпший режим діяльності, відпочинку та буття, постає порядок функціонування з самоосвіти і самовиховання та формування професійно ваговитих властивостей індивіда.

Саме на студентський вік припадає один з головних сенситивних періодів в розвитку здібностей, а разом з тим і найбільший відсоток самих високих коефіцієнтів розумового розвитку. Сенситивний період являє собою етап найбільшої пластичності та сприйнятливості до зовнішніх впливів.

Студент, як і кожна окрема людина, має соціально-біологічну природу. Важливою її складовою є ціннісно-мотиваційна готовність до прийняття зовнішнього впливу, тобто наявність у студентів внутрішньої усвідомленої установки на прийняття зовнішнього впливу, доброзичливе ставлення до «подразника», бажання поповнювати початковий багаж знань, навичок, наявність певних умінь і здібностей в конкретній галузі науки і діяльності [11].

Одне з першорядних завдань вищого навчального закладу - надати молодим людям своєчасну, психологічно обґрунтовану, ефективну допомогу та підтримку в оптимальний період психологічної готовності студента. Студент вищого навчального закладу потребує спілкування, та роз'яснень тих чи інших питань освітнього процесу, на особистому прикладі. Необхідно стимулювати його пізнавальні інтереси, долучивши до наукової творчості, допомагати в формуванні власного світогляду, плавно вводити в світ практичних проблем різних видів діяльності.

Освітній процес вищого навчального закладу для студентів виконує не тільки культурну та технічну функцію, але й сприяє формуванню життєвої

стійкості. Розвиток особистості, здатність до навчання, постійної самоосвіти - величезна сила студентського віку. Студентські роки з соціально-психологічної і психолого-педагогічної позиції являють собою багатоканальну структуру формування особистості [22, 34].

Студент в процесі організації своєї життєдіяльності виступає як «самонавідна», «самоорганізована» система, що характеризується здатністю обирати, поведінку, світогляд і засоби діяльності [20].

Динамічне життя, висуває підвищені вимоги до моральної стійкості особистості, яка в найскладніших, несподіваних ситуаціях повинна приймати оптимально гуманні рішення та здійснювати морально гідні вчинки. Сьогодні, в епоху ускладнення духовно-моральних проблем, громадська мораль тільки тоді стає силою, коли входить в світ особистості студента. Рішення економічних проблем нерідко стикається з моральною невідповідністю людей. Виховання повноти відповідальності, соціальної активності, здатності до самодисципліни та самоорганізації у кожного студента - важливий фактор становлення особистості. Чим глибше студент усвідомлює соціальну значимість своїх обов'язків, тим вище рівень його соціальної зрілості [22].

Студентська молодь - значна соціальна група, важлива сила, майбутнє, яке впливає на соціально - економічний і духовно - моральний розвиток суспільства. Метаморфози мотивації, усієї системи ціннісних орієнтацій, з одного погляду, та інтенсивне формування професійного потенціалу під час професіоналізації, з іншого погляду виділяють цей вік, як вік центрального періоду становлення особистості.

Психологічна особливість студентського віку - спрямованість у майбутнє. Найважливішим фактором розвитку особистості студентів є побудова і здійснення життєвих планів. Таким чином, центральне психологічне утворення студентського періоду - прагнення до самовизначення і побудови життєвих планів на майбутнє. Для студента головним заняттям на період навчання у вищому навчальному закладі є навчально-професійна діяльність. Тому показники ставлення до навчання, до її успішності, мотиви

навчальної діяльності - це найважливіші критерії соціального становлення особистості [11].

Однак варто зазначити одну особливість, згідно з багатьма соціологічним і психологічним дослідженням, сучасне покоління студентів радикально відрізняється від своїх попередників. Сучасні студенти зростали в період процесу переходу від індустріального суспільства до інформаційного, та відчули на собі зміни від результатів соціально-економічних реформ [38, 15].

Завдяки цьому, молоде покоління має високий ступінь пристосовності до умов, що змінюються і в той же час сприйнятливостю до їх негативних компонентів. Так, студенти сьогодення дають значну прерогативу інтернету з превеликою кількістю сайтів, котрі потрібні їм не тільки-но для забави, але й все-таки для навчання. Найбільшу популярність мають соціальні месенджери.

На думку самої студентської молоді, нинішній студент зобов'язаний жадати нових знань, адже для нього створені всі необхідні умови, бути чуйним, допомагати однокурсникам, володіти цілеспрямованістю, комунікативними навичками, активно брати участь у житті свого університету, і вести здоровий спосіб життя [20].

Нині, коли здійснюються трансформації в громадській свідомості, в поглядах на всесвіт і місце в ньому сучасної людини, її суспільно-політичному, духовно-моральному, ціннісно-орієнтованому відношенні до довколишнього соціально-культурного світу, задачею країни стає формування новітніх ідеалів, культурних цінностей, соціально вагомих інтересів, котрі всякчас існували та залишаються ключовими базисами існування світової цивілізації.

Отже, без радикальної метаморфози системи вітчизняної освіти, напевно, неможливо добитися істотних високоякісних добротних змін в розумовій сфері життєдіяльності нинішнього суспільства, запровадити новітнє мислення в громадську свідомість.

Безсумнівно, виникає необхідність в моделюванні ціннісно-мотиваційних орієнтацій студента. Дуже важливою на сьогоднішній день, в період процесу підготовки фахівця, є орієнтація на успіх в житті - професійна спрямованість студента.

У зв'язку з вищевказаним варто відзначити, що портрет сучасного студента необхідно розглядати як багатогранну, динамічну, сприйнятливую, креативну, заповзятливу особистість, досить амбітну, яка постійно знаходиться в русі та в пошуках нового.

1.3. Педагогічні умови формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти.

У Законі України «Про освіту» наголошено, що освіта є основою розумового, фізичного, морального і культурного розвитку індивіда, його благополучної соціалізації, економічного достатку, гарантією розвитку сучасного суспільства, загальними цінностями і культурою країни. Ціллю освіти є всебічний деталізований розвиток індивіда як особистості та першочергової цінності суспільства, її вмінь, розумових, творчих та фізичних потенціалів, формування цінностей та потрібних для блискучої благополучної самореалізації компетентностей, виховання чесних та відповідальних громадян держави, котрі спроможні до свідомого особистого громадського вибору та направленості власної приватної діяльності на вигоду іншим людям та громаді, збагачення на даній засаді розумового, економічного, творчого, культурного потенціалу народу України, підняття освітнього рівня людей задля забезпечення незмінного інтенсивного розвитку України [29].

Освіта є одним з головних державних пріоритетів, що робить можливим та забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний інтенсивний розвиток громадянського суспільства. Фінансування освіти безперечно є інвестицією в людський потенціал, непорушний розвиток громади та держави [29].

Отже, виховання спеціалістів без формування в них національної свідомості є злочином. Саме тому нова Українська школа повинна не тільки готувати компетентні та конкурентно спроможні кадри на ринку праці, але й створювати умови для формування громадянина-патріота. Адже якщо ми будемо навчати хороших спеціалістів, але не будемо формувати в них національну свідомість, ми отримаємо потенційного емігранта.

Згідно з, державною цільовою соціальною програмою національно-патріотичного виховання на період до 2025 року стає зрозумілим що, єдина загальнодержавна всенаціональна політика національно-патріотичного виховання зобов'язана надбати форму системного та планомірного функціонування державних органів влади та органів місцевого самоврядування, освітніх установ, інститутів громадянського суспільства для формування у жителів держави України національної громадянської ідентичності, височезної національно-патріотичної свідомості, відчуття відданості власній Українській державі [41].

В підґрунтя ладу національно-патріотичного виховання громадян України покладено ідеї зміцнення державності як консолідуючого фактору інтенсивного розвитку громадянського суспільства, формування стійкого патріотизму та укріплення національних ідей та цінностей.

З ціллю доцільного вживання ресурсів, програма національно-патріотичного виховання установлює концентрацію зусиль за цими пріоритетами:

Перший пріоритет. Генерування державної ідентичності громадян — реалізація планів та заходів, цілеспрямованих на запровадження та затвердження суспільно-державних (національних) цінностей, інтенсивного розвитку ідентичності народу України.

Даний пріоритет заплановано реалізовувати за такими шляхами:

- підняття позиції державної мови як національної цінності;
- запровадити проведення інформаційно-просвітницької діяльності з конкретною ціллю донести до жителів держави, та українців котрі

перебувають за кордоном значення (суті) українських суспільно-державних (національних) цінностей;

- подолання посттоталітарних та постколоніальних руйнівних наслідків у свідомості жителів держави України;

- популяризування та збереження культурної спадщини держави;

- допомога укріпленню сімейних цінностей та інтенсивне залучення сім'ї до ходу національно-патріотичного виховання;

- перебороти сприймання мовно-культурної меншовартості громадян України;

- допомога та підтримка процесу формування антикорупційної, дипломатичної, правової, духовної та етичної форми суспільної свідомості;

- не допускати та заздалегідь відвертати негативні прояви, такі як: ксенофобія, українофобія, расову та етнічну нетерпимість в ЗМІ, інтернет-ресурсах, працях культури та мистецтва;

- попередження та своєчасна профілактика негативних проявів загрозливої для суспільства поведінки, злочинності, наркоманії, пияцтва серед молодого покоління, курсом залучення дітей та молоді до участі та співпраці в заходах та проектах з національно-патріотичного виховання;

- створення умов для забезпечення та проведення тих чи інших заходів національно-патріотичної направленості, в тому числі й заходів котрі приурочені до державних святкувань;

- залучення до процесів інтенсивного та стрімкого національно-патріотичного виховання, учасників та ветеранів котрі мали або мають безпосереднє відношення до антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил;

- залучення громадян України з тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також внутрішньо переміщених громадян до процесу національно-патріотичного виховання суспільства;

- підняття рівня знань про великих визначних людей українського державотворення, борців за свободу та незалежність України та українського народу;
- покращити відносини та рівень співробітництва з представниками зарубіжних українців у галузі національно-патріотичного виховання, наприклад стосовно збереження та популяризування української мови, культури, а також формування національної ідентичності;
- залучення громадян в освітянській, науковій, управлінській діяльності до ініціативної активної участі, через призму державотворення та підвищення авторитету держави на всесвітньому рівні;
- залучення неформальних рухів молоді, приміром футбольних фанатів до системи національно-патріотичного виховання;
- допомога та підтримка в повідомленні інформації про обов'язки та права кожного громадянина держави для підняття правової культури українського суспільства;
- популяризування та збереження національного аудіовізуального матеріалу (національні кінострічки, кінохроніка, телепередачі, музичне відео тощо) національно-патріотичного, морально-духовного та науково-освітянського тематичного спрямування в Україні та всесвіті [41].

Другий пріоритет. Військово-патріотичне виховання — реалізація заходів, цілеспрямованих на формування у громадян бажання та готовності до оборони держави, громадянської підтримки безпеці та обороні України та підняття авторитету військової та спеціальної державної служби.

Даний пріоритет заплановано реалізовувати за такими шляхами:

- генерування оборонної свідомості (бажання та готовність громадян до оборони України та відстоювання її інтересів) жителів держави;
- популяризування та підняття престижу та авторитету військової та спеціальної державної служби;
- генерування враження та сприяння населенням України державної політики на шляху до євроатлантичної інтеграції та вигідних ділових кроків

стосовно зближення з НАТО, беручи в базисі українські національні інтереси та цінності;

- активне залучення громадян (зокрема молоді) до громадської підтримки безпеки та оборони держави, та набуття потрібних компетенцій у галузі безпеки та оборони;
- вшанування захисників держави, котрі загинули в боротьбі за захист свободи та територіальної цілісності України;
- допомога та підтримка створенню та запровадження новітньої системи військово-патріотичного виховання та громадської підтримки безпеки та оборони держави [41].

Третій пріоритет. Генерування науково-методологічних та методичних базисів національно-патріотичного виховання - здійснення заходів, цілеспрямованих на інтенсивний розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання.

Даний пріоритет заплановано реалізовувати за такими шляхами:

- розробка за безпосередньої участі наукових установ та найкращих представників інститутів громадянського суспільства методики, цілеспрямованої на об'єднання громади довкола української державності та її прийдешнього майбутнього;
- розробка та запровадження стандартів, показників та критеріїв ефективності національно-патріотичного виховання;
- запровадження системи підготовки та мотиваційних факторів для громадських активістів, котрі займаються розглядом питань пов'язаних з національно-патріотичним вихованням дітей та молоді;
- розробка рекомендацій для продуктивної роботи осередків національно-патріотичної направленості, та новітніх організацій, котрі реалізують важливі для держави проекти (заходи) з національно-патріотичного виховання;

- включення до дослідних програм та планів наукових інституцій та закладів освіти проблематики щодо національно-патріотичного виховання населення;

- моніторинг роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства у сфері національно-патріотичного виховання [41].

Четвертий пріоритет. Допомога, сприяння та співробітництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо національно-патріотичного виховання з інститутами громадянського суспільства.

Даний пріоритет заплановано реалізовувати за такими шляхами:

- допомога, сприяння та інформування жителів держави про патріотичну діяльність державних суспільних молодіжних об'єднань, котрі переслідувались та заборонялись окупаційними та радянським ворожими до Української держави режимами, й українського пластового руху (Пласт) та скаутського руху, організації української молоді, що збереглися в іноземних українців та відродили свою діяльність в Україні із здобуттям незалежності;

- залучення до діяльності та співпраці з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, людей з сформованою національною свідомістю;

- організація та проведення конкурсів розроблених інститутами громадянського суспільства, для реалізації яких надається фінансова підтримка задля організації та проведення проектів національно-патріотичного спрямування,;

- підтримка створенню центрів національно-патріотичного виховання на основі чинної мережі установ, у тому числі курсом їх перепрофілювання, реорганізації тощо, з урахуванням попиту та фінансових можливостей регіонів;

- розвиток виховання у молодіжних центрах та закладах культури національно-патріотичного напрямку;

- запровадження премій на конкурсній основі для громадських активістів, котрі зробили важливий внесок в утвердження громадянської ідентичності серед жителів держави на базисі національних цінностей [41].

Освітній простір вищого навчального закладу можна вважати одним з найбільш сприятливих середовищ для реалізації програм по формуванню національної свідомості та громадянського виховання молоді в зв'язку з тим, що студентство є тією соціально-демографічною групою, яка в кінцевому підсумку успадкує країну, в якій живе.

Соціально-значуща активність студентської молоді, тобто її активність в інтересах суспільства, сприяє усвідомленню молоддю своєї «цивільної місії» і може служити ефективним інструментом патріотичного виховання та формування національної ідентичності молоді. У вихованні такого світогляду у молоді, закладу вищої освіти належить виняткова роль.

У числі глобальних проблем людства - проблема виховання молоді та формування національної свідомості для всіх народів та держав є однією з найактуальніших. У процесі виховання особистості виняткове значення має формування її моральних засад, на які впливає національна свідомість [8].

Відповідаючи на ці питання і конкретні особистості, і окремі нації пізнають себе, свою сутність, місце та роль в навколишньому світі, свою місію в загальному потоці історичного буття. Це загальне знання є основою для усвідомлення ними своїх життєвих інтересів, цілей, шляхів та засобів їх досягнення і, як наслідок, - потужним стимулом доцільно перетворюючої діяльності людини. Саме така саморефлексія людини, цілісне уявлення про себе в контексті складної багаторівневої взаємодії з навколишнім середовищем і є суспільним феноменом, який називають національною свідомістю.

Залежно від суб'єкта, який виступає носієм національної свідомості, вона може бути індивідуальним (особистісним) або колективним (самосвідомість певної групи людей, об'єктивно або свідомо об'єднаних в якусь спільність: сім'ю, рід, клан, клас, конфесію, партію, націю, расу і т. д.).

Серед численних самовизначень людини провідне місце належить, саме національній самоідентифікації та національному самоусвідомленню.

Що обумовлено тим, що нація, для сьогочасної особистості є найбільш вагомою, найбільш ґрунтовною, деталізованою історичною спільнотою. Нація акумулює і специфічно трансформує історичний досвід людства, створює умови для найбільш повної реалізації життєвих установок та цілей, виступаючи субстанціональною основою життєдіяльності як окремих індивідів, так і їх об'єднань.

Існує кілька основних факторів, що формують національну свідомість. Котрі можна схематично розділити на три групи: об'єктивні; ідеальні; практично-духовні.

До першої відноситься весь комплекс суспільно-історичних реалій, що визначають спосіб життя народу.

До другої - властиві народу етнічні стереотипи (народні промисли, розваги, ігри звички, традиції, своєрідні риси характеру та поведінки,).

До третьої - історична пам'ять, закореніла символіка, народні святині.

Різниця, а в чисельних аспектах і абсолютна протилежність об'єктивних установ буття генерує і відповідне своєрідне сприймання цінностей, ідеалів, проблем, задач, переконань життєдіяльності та інакших складників національної свідомості. Не можуть сповідувати одні і ті ж ідеали і цінності, переслідувати одні і ті ж цілі прагматичні, респектабельні американці або англійці та українці які знаходяться під супроводом економічних і соціальних проблем.

Кожна людина, самовизначає себе в повсякденному житті, вибирає, як правило, якусь одну свою «іпостась»: я - людина; я - православний; я - гуцул; я - блогер; я - політик; я українець. Відповідно до ситуацій та попиту один тип самоідентифікації робить поступку місцем іншому або співіснує з ним. Інші до свого часу відходять на другий план і не грають помітної ролі в його житті.

Національна свідомість, будить і стимулює такі потужні емоційно-психологічні двигуни національного піднесення та прогресу, такі як

патріотизм та жертовність, яких повністю ніколи не зможуть поміняти ніякі корисливі розрахунки та матеріальна вигода. Дані кінцеві є сумнівним стовпом для національного прогресу, вільно змінюються через коливання економічної та соціально-політичної кон'юнктури в стійку перешкоду національного прогресу, а ондечки і в його негативний нищівно-руйнівний чинник. Навпаки, зроджені національною самосвідомістю жертовність та патріотизм, майже не залежать від загального рівня життя нації. Навпаки, погіршення буденної злагоди, небезпека національному піднесенню або незалежності держави - аналогічні негативні події часто заохочують душевну наснагу національно свідомої громади, викликають бажання йти на велике самопожертвування задля того щоб допомогти нації [12].

Навчально-виховний процес вищого навчального закладу є одним з факторів формування національної свідомості студентів. У дослідженнях особистості необхідно виходити з розвитку діяльності, так як педагогічний процес побудований на принципі єдності свідомості особистості і діяльності [50, с. 44].

В теорії прийнято умовний поділ навчально-виховного процесу на навчальну та поза-навчальну діяльність, кожна з яких має свою специфіку. В специфіці навчально-виховного процесу виділяються домінуючі функції навчальної та поза-навчальної виховної діяльності. Головною ланкою в системі освіти студентів є, як відомо, навчальний процес. Він, в основному, спрямований на пізнання.

Мета виховання - формування особистісних якостей. Бондаренко О., використовуючи поняття «виховний процес», визначає його як процес, в якому відповідно до цілей і завдань суспільства відбувається організований виховний вплив, кінцевим результатом якого, передбачає формування особистості, потрібної та корисної суспільству [5].

Розглядаючи зміст поняття «поза-навчальна робота», вважаємо, що вона організовується у вільний час студентів і в своєму змісті включає

пропагандистську, культурно-масову, суспільно-політичну діяльність, підготовку до занять, моральне та естетичне виховання [29, 9].

Поза-аудиторна діяльність, на думку Р.Х. Шаймарданова, включає безліч видів роботи: читання науково-художньої літератури, наукові гуртки, олімпіади, екскурсії, виставки, шефську допомогу, урочисті збори, мітинги і так далі [53].

Так, М.С. Кобзєв, визначаючи зміст поза-аудиторної роботи, поділяє її на п'ять напрямків виховання: ідейно-політичне, моральне, естетичне, фізичне, трудове [23].

Для того щоб університет виконував не лише функцію транслятора знань, а також здійснював свою виховну роль, формував у студентів їх ціннісні орієнтири, сумлінне ставлення до навчання та праці, сприяв подальшій професійній орієнтації, потрібна постійна індивідуальна робота зі студентами.

Здійснювання виховної діяльності у студентських групах відбувається за прямої участі інституту кураторів. Даний інститут є управлінською ланкою, котра працює в режимі взаємодії з іншими у системі поза навчальної виховної роботи та робить можливим її організацію на ступені студентської академічної групи. Наслідком продуктивного виконання своїх обов'язків куратора є набуття молоддю суспільного досвіду поведінки, формування національної свідомості, розвиток індивідуальних властивостей особистості та ціннісних орієнтацій.

У куратора студентської академічної групи є такі функціональні обов'язки:

Інформаційні:

- знайомство групи з історією розвитку Університету, Інститутів, Коледжу, діяльністю, структурою та перспективами;
- оповіщення студентів про особливості організації ходу навчально-виховного процесу в вищому навчальному закладі;

- знайомство з організацією діяльності бібліотек вищого навчального закладу ;

- оповіщення студентів про рішення Вчених рад вищого навчального закладу, (Інститутів), методичної ради Коледжу, ректорату (директоратів), указів Ректора та постанов Директора, що мають безпосереднє відношення до студентства.

- *Навчально-організаційні:*

- знайомство студентів вищого навчального закладу з нормативно-методичними матеріалами, що регламентують структуру навчального процесу за кредитно-модульною системою;

- інформування та надання порад та рекомендацій студентам вищого навчального закладу з приводу організації самостійної роботи та формування їх індивідуальних планів навчання;

- контролювання виконання повного навчального плану студентами;

- підтримка студентів групи в участі та роботі студентів на конференціях та семінарах, наукових товариств студентів та аспірантів, наукових олімпіадах та конкурсах студентських робіт тощо...

- *Організаційно-виховні:*

- цілковите сприяння та надання підтримки в організації культурно-просвітницьких заходів студентам групи;

- допомога в участі студентів групи в університетських заходах: фестивалях, конкурсах, концертах тощо;

- *Національно-патріотичне виховання:*

- формування національної свідомості та готовності діяти виключно в інтересах держави;

- культивування любові до України, її історії, збереження та відновлення історичної пам'яті;

- культивування дбайливого відношення до національного багатства країни, традицій, мови, культури.

Національно-культурні елементи складають суть національної свідомості, до них відносять - мову, традиції, звичаї, обряди, релігію, норми та правила етнічної етики, виховання, національну творчість, а також поняття, пов'язані з цим явищем. При цьому ми спиралися на теоретичні положення, які виділяють традиційні чотири елементи національної духовної культури (релігію, мову, моральну і художню культуру), а також передбачають можливість включення і інших елементів (науки, ідеології) [54].

На першому курсі педагогічними спеціальностями передбачається вивчення дисципліни «Історія педагогіки». Як сказано в пояснювальній записці до програми, курс «Історія педагогіки» розширює педагогічний кругозір студента, сприяє виробленню правильного ставлення до педагогічної спадщини, дає ясне уявлення про процес розвитку теорії та практики виховання та навчання, його обумовленості соціально-економічною структурою суспільства. Це сприяє формуванню світогляду студентів, їх переконань і поглядів.

Генезис педагогічної думки був пов'язаний і з національними ідеями видатних педагогів, що, на наш погляд, має знаходити відображення у викладанні курсу при характеристиці тих чи інших педагогічних концепцій і теорій. У той же час необхідно приділити увагу та розкрити питання міжнаціонального спілкування в педагогічній спадщині людства, це сприятиме розвитку пізнавально-мотиваційної сфери студента до пізнання національного і міжнаціонального. Таким чином, курс «Історія педагогіки» має можливості для розгляду національно-культурних елементів (поглядів, ідей педагогів, їх ставлення до рідної мови, культури, історії, питання патріотизму та ін.) в педагогічній спадщині різних епох [36].

Дисципліна «Педагогіка» вивчається на другому курсі і є важливою частиною психолого-педагогічної підготовки майбутніх вчителів. Мета навчального курсу «Педагогіка» - озброювати майбутніх вчителів знаннями

теоретичних основ сучасної педагогічної науки, а також вміннями, необхідними для ефективної організації навчання та виховання [27].

Курс «Педагогіка» має в своєму розпорядженні певні можливості для формування національної свідомості студентів, так як в його змісті вивчаються теми «Розвиток, виховання, соціалізація особистості», «Формування світогляду», «Моральне виховання», «Виховання патріотизму та культури міжнаціональних відносин», «Основи сімейного виховання», «Методи і засоби виховання» та ін., безпосередньо пов'язані з розвитком особистісних і професійних якостей майбутніх педагогів.

Спецкурси «Основи педагогічної майстерності», «Методика виховної роботи» вивчаються на третьому курсі студентами педагогічних спеціальностей. Завдання спецкурсу «Методика виховної роботи» - полягає в підготовці студентів до самостійного, творчого та дієвого вирішення практичних питань виховання учнів. Позитивний результат дає зв'язок спецкурсу з педагогічною практикою студентів, професійне і особистісне самовиховання грає важливу роль в процесі вивчення спецкурсу.

Оволодіння прийомами і методами виховної роботи в школі вимагає від педагога знань етнічних особливостей народів, умінь, навичок спілкування з дітьми різної національності, регулювання і попередження міжнаціональних конфліктів в класі, групі, володіння політичною, світоглядною та моральною культурою. Знання про національно-культурні елементи, вміння і навички студента в цьому середовищі можуть стати фундаментальними при проведенні виховної роботи в школі.

Наприклад, при вивченні спецкурсу характеристику поняття «Колектив» можна розширити до поняття «багатонаціональний колектив» при розгляді теми «Методика формування колективу». По темі «Методика роботи організатора позакласної та позашкільної виховної роботи» визначено зміст та основні напрямки виховної роботи, в свою чергу, тісно пов'язаної з національно-культурними елементами.

В курсі лекцій «Педагогіка» Б. Лихачова розглядаються питання громадянського виховання, патріотичне та інтернаціональне виховання, моральне виховання і т. д. [35].

Формування національної свідомості особистості в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу розглядається нами в етнічному середовищі і тому розцінюється як необхідність педагогічного впливу на національну свідомість студентів не тільки для українців, але й інших національних меншин вищих навчальних закладів України.

Формування національної свідомості особистості в форматі національної ідеї може викликати негативне ставлення, що нібито загальна ідея нівелює особистість, робить її знеособленою. Вважаємо неспроможною дану позицію, так як проблема формування національної свідомості має величезне значення для кожної людини, і в той же час є процесом, що вимагає сторонньої допомоги.

Вміле керівництво цим процесом, виступає сьогодні важливим ключовим моментом в управлінні національною сферою. Саме тут розкриваються багаті можливості педагогічного співробітництва, індивідуалізація національного виховання, розкриття потенційних резервів та активності кожної особистості .

Ми згодні з позиціями даних авторів і вважаємо, що, зміст навчально-виховного процесу вищого навчального закладу має бути направлено на задоволення і розвиток потреб студентів до знань про національну та міжнаціональну сферу.

Формування національної свідомості, дослідники представляють як безперервний процес. Спираючись на вищевказану точку зору, вважаємо, що формування національної свідомості особистості процес безперервний та індивідуальний. Студентам, як соціальній частині суспільства притаманні певні особистісні рівні сформованості національної свідомості [35, 1].

Враховуючи означене вважаємо що найважливішим для майбутнього вчителя є формування в нього таких якостей як: патріотизм, національна

ідентичність, самосвідомість та національна свідомість. Необхідно підкреслити, що наше майбутнє в руках вчителів. Третину свого життя людина навчається, в період навчання в неї формуються погляди на життя. В тяжкі для державності України часи саме перед вчителями стоїть нелегка задача формування національної свідомості.

Формування національної свідомості має проводитися комплексно, в єдності всіх його складників. В процесі національно-патріотичного виховання необхідно дотримуватись єдиного мовного режиму. Важливим є використання історичних матеріалів, адже українець повинен знати історію свого народу, культуру країни, традиції, віру. Адже без усвідомлення своєї ідентичності, не може існувати державність. Усвідомити національні цінності важливо, але реалії сьогодення вимагають від нас готовності стати на захист цих цінностей. Наполеон I Бонапарт казав: «Народ, який не бажає годувати свою армію, незабаром буде вимушений годувати чужу». Прищеплювати шанобливе ставлення до Збройних сил України можна розповідями про викладачів, наукових працівників, які захищають Україну в лавах АТО, про наукові дослідження, що направлені на розв'язання проблеми оборони країни. Підняття авторитету військової служби, а як наслідок – формування відношення до захисника, бійця, солдата, як до захисника держави, героя.

Виховання громадянина-патріота, та формування в нього національної свідомості мусить стати засобом відродження етнічної культури, культивування в нього найкращих якостей національної ментальності: свободи, доброти, справедливості та ін. Необхідно сформувати громадянина як носія національних етнічних цінностей, підготувати до участі в вирішенні задач України. Отже, виховна робота закладів освіти та діяльність всієї освітньої системи повинна бути спрямована на, формування громадянина-патріота задля процвітання єдиної, незалежної України [25].

Висновки до першого розділу

Дослідивши сутність, складові та рівні національної свідомості у сучасних філософсько-педагогічних дослідженнях зарубіжних та вітчизняних вчених, маємо змогу підсумувати що неоднозначність підходів до структурних компонентів національної свідомості в науці свідчить про те що, національна свідомість це складне структурне утворення.

Національна свідомість - сукупність моральних, соціальних, політичних, економічних, релігійних та інших переконань, що визначають зміст, рівень і особливості духовного розвитку національно-етнічної групи.

Формування національної свідомості має проводитися комплексно, в єдності всіх його складників. В процесі національно-патріотичного виховання необхідно дотримуватись єдиного мовного режиму. Важливим є використання історичних матеріалів, адже українець повинен знати історію свого народу, культуру країни, традиції, віру.

Нова Українська школа повинна не тільки готувати компетентні та конкурентно спроможні кадри на ринку праці, але й створювати умови для формування громадянина-патріота. Адже якщо ми будемо навчати хороших спеціалістів, але не будемо формувати в них національну свідомість, ми отримаємо потенційного емігранта.

РОЗДІЛ II.

ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

2.1. Експериментальне дослідження сформованості національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти

Експериментальне дослідження проводилося у Сумському педагогічному університеті імені А.С. Макаренка. В даному дослідженні приймали участь студенти соціально-гуманітарного факультету інституту педагогіки і психології перших - четвертих курсів, в кількості - 50 чоловік. Дослідження проводилося анонімним анкетуванням, методом випадкової вибірки, під час інтервалу між заняттями, під час великої перерви. З кожним із досліджуваних ми працювали в середньому 35-45 хвилин.

Перший метод дослідження: методика «Двадцять тверджень», або «Хто я?» М. Куна та Т. Макпартленда [31].

Призначення. Тест М. Куна та Т. Макпартленда був створений для дослідження установок індивідуума на самого себе, та обширно використовується для вияву вагомих характеристик ідентичності: перш за все когнітивних, а ще афективних, поведінкових, ціннісно-мотиваційних.

Не звертаючи увагу на простоту, легкість, та доступність, тест двадцяти тверджень є досить популярним та затребуваним методом дослідження різноманітних аспектів та видів ідентичності людини. Не даремно, за допомогою цієї методики досліджуються етнічна, національна, гендерна, вікова, особистісна та інші самоідентичності. Легкість проведення та процедура тесту робить допустимим його використання не тільки в дослідницьких, але й в корекційних психотерапевтичних цілях. Різноманітні варіювання методики використовуються в практичній роботі різних тренінгових, психотерапевтичних групах та консультуванні.

Даний метод являє собою легку процедуру поведінки з випробуванням, котрому робиться пропозиція 20 разів дати відповідь в письмовій формі на просте питання «Хто я?». На реалізацію тесту дається 10 хв. Обробка відповідей включає в себе чисельний та високоякісний аналіз отриманих показників.

Інструкція: на аркуші ви маєте 20 пронумерованих вільних рядів. На кожному з них дайте відповідь на відверте питання, «Хто я?» «Напишіть елементарно 20 неоднакових відповідей на дане питання. Давайте свою відповідь так, буцімто ви даєте відповідь не комусь іншому а самому собі. Розміщуйте відповіді за тим порядком, в котрому відповіді приходять вам в голову. Не треба дбати про логічність або важливість відповідей. Писати потрібно швидко, адже час проведення тесту обмежений».

Обробка результатів. Обробка результатів проведеної методики здійснюється методом контент-аналізу. Усі відповіді тесту співвідносяться до однієї з двох можливих категорій: об'єктивна чи суб'єктивне згадка. Характеристики себе, пов'язані з класами, рисами, групами, станами, або з іншими моментами, котрі для їх виявлення потребують допомоги самого респондента, або для цього варто співвідносити його з протилежними людьми, відносяться до суб'єктивних згадок.

Об'єктивними згадками значаться ті характеристики, котрі пов'язані безпосередньо з віднесенням себе до конвенціональних груп або класів, чії межі та вимоги членства знають усі.

Прикладами суб'єктивних категорій, є такі як - щасливий, дуже хороший студент, втомлений, занадто товстий, цікава, хороша дружина. Прикладами другої категорії є такі самохарактеристики, як студент, дівчина, християнин, чоловік, мешканець міста, націоналіст, себто твердження, що співвідносяться з об'єктивно конкретним статусом та класом.

В контексті нашого дослідження нас цікавить виключно самохарактеристики, пов'язані з національною ідентичністю. При обробці результатів ми звертаємо увагу тільки на те, чи представлена національна

самохарактеристика респондента, серед 20 самохарактеристик. Адже, якщо дана самохарактеристика не представлена, це теж є важливою інформацією для нашого дослідження. Даний результат дає змогу в залежності від ситуації зробити висновок, що опитаному респонденту неважлива його національна ідентичність, або навпаки відбулося приховування цієї самохарактеристики внаслідок занадто великої ваги для респондента.

Отже, за результатами нашого дослідження ми маємо такі показники:

Серед опитаних респондентів 70% - мають національну самохарактеристику, що свідчить про те що дані респонденти мають сформовану національну самоідентичність. Серед опитуваних респондентів 30% - не мають національної самохарактеристики.

Другий метод дослідження : шкала експрес-оцінки почуттів, пов'язаних з етнічною приналежністю (Н.М. Лебедева) [52 с. 51].

Дана шкала може застосовуватися в складі великих «батареї» тестів, коли, наприклад, в польових умовах необхідно оцінити велику кількість параметрів, але немає можливості витратити багато часу на роботу з кожним респондентом.

Шкалу можна також використовувати для експрес-діагностики результатів тренінгу міжкультурної взаємодії, якщо в процесі тренінгу передбачається підвищення позитивності етнічної ідентичності.

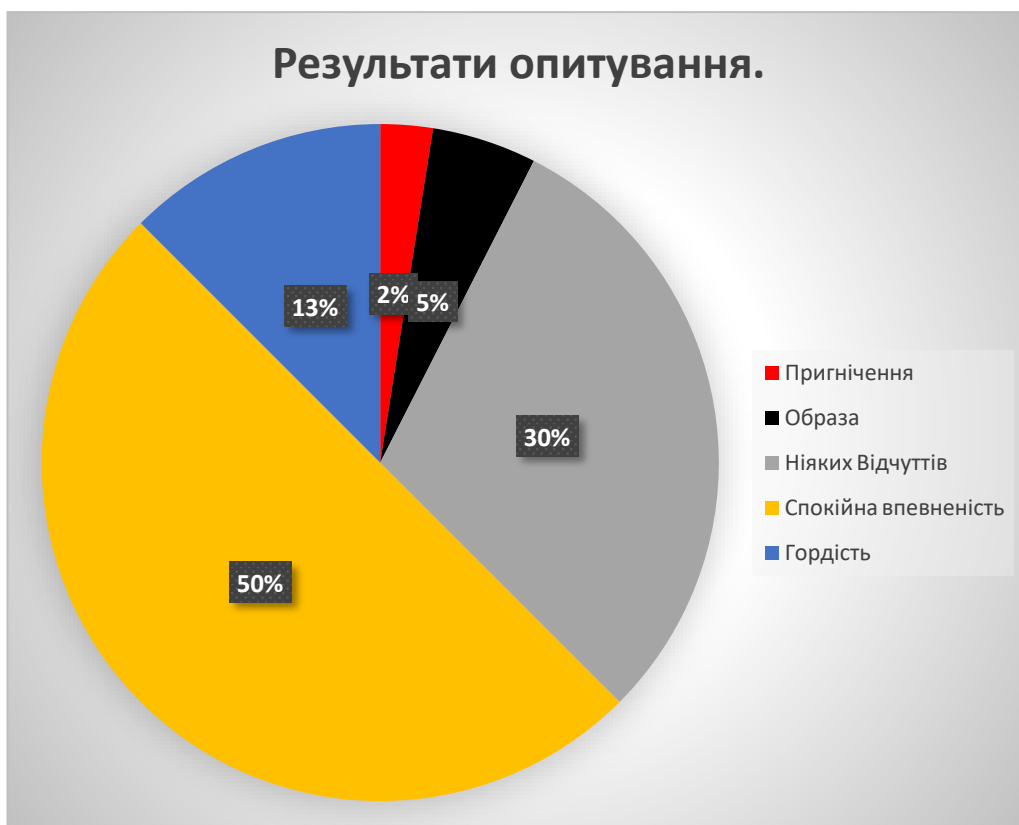
Методика дозволяє оцінити емоційну забарвленість (валентність) етнічної ідентичності. Фактично методика являє собою шкалу оцінки соціальної установки, що відповідає типу шкал Лайкерта і оцінює установку по відношенню до власної етнічної ідентичності. Побудова шкали направлено на оцінку позитивності етнічної ідентичності.

Респонденту пред'являється наступне питання: «Які почуття викликає у вас приналежність до свого народу?»

1. Гордість
2. Спокійна впевненість.
3. Ніяких почуттів.
4. Образа.
5. Пригніченість.

Почуття, зазначені в даному меню, утворюють шкалу, за якою відбувається наростання позитивності почуттів від самих негативних (пригнічення, плазування) до гіперпозитивниму (гордість). На даній шкалі нормою є варіант відповіді «спокійна впевненість».

Результати кодуються так: гордість - 5 балів; спокійна впевненість - 4 бали; ніяких почуттів - 3 бали; образа - 2 бали; пригнічення - 1 бал.

Отже, за результатами нашого опитування ми дізналися переконання студентів, їх національні почуття, прихильність та ставлення до національного та міжнаціонального, тобто емоції і моральну позицію опитаних респондентів до національної сфери. Та отримали такі віоповіді на питання - «Які почуття викликає у вас приналежність до свого народу?»

13% - опитаних відчують гордість,

50% - опитаних відчують спокійну впевненість,

30% опитаних зовсім не відчують ніяких відчуттів,

5% опитаних відчують образу,

2% опитаних - пригнічення.

Результати нашого дослідження свідчать про те, що рівень сформованості національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти має середні показники.

2.2. Розробка моделі формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти

Найважливішою умовою розвитку будь-якої нації є дбайливе ставлення до її історії, культури, мови, традицій і обрядів. Виховання національної свідомості, готовність до збереження та розвитку національного надбання є найважливішим завданням усіх соціальних інститутів суспільства. Нові тенденції розвитку суспільства, особливості формування громадянсько-патріотичних якостей особистості актуалізують проблему формування національної ідентичності, виховання ціннісного ставлення до національної історії, традицій, природи рідного краю серед молоді. Моральні настрої, закріплені в національній культурі, моделі поведінки, визначають успішний розвиток особистості і народу в цілому.

Суть формування національної свідомості за допомогою позанавчальної діяльності визначається як складний багаторівневий процес, який включає усвідомлення студентів як носія національного характеру шляхом вивчення їх походження та встановлення зв'язку з їх культурним та національним корінням, визнання ідентичності характеру рідної культури, мови, національних особливостей, менталітету та виховання почуття національної гордості. Водночас ідея закріплення ролі культурно-історичних традицій та духовно-моральних цінностей у зміцненні та розвитку Української державності має базуватися на формуванні національної ідентичності молоді.

Специфіка формування національної свідомості студентів педагогічної спеціальності полягає в усвідомленні себе як носія властивостей національного характеру, визначення особливостей світогляду, життєвого становища та ставлення до реальності, що відбувається через вивчення культурної та історичної спадщини, традиційної народної культури в процесі організації різних напрямків навчальної та позанавчальної діяльності студентів у системі педагогічної освіти.

Отже, формування національної свідомості включає певні напрями:

1) культурно-історичний напрям: освіта громадянства, обачність, любов до навколишньої природи, Батьківщини-Матері, вивчення національних традицій, розвиток позитивних етнічних почуттів - гідності, честі, гордості за досягнення свого народу, особиста відповідальність за збереження рідної мови і культури, моральні зобов'язання перед суспільством і державою в цілому;

2) морально-естетичний напрям: ствердження традиційних моральних цінностей у свідомості студентів через формування гуманної особистості, здатної бачити і творити прекрасне, самостійно вирішувати проблеми, готових до самореалізації і творчості, розвитку естетичного смаку, спілкування з мистецтвом, вивчення творів місцевих письменників і поетів, впровадження прекрасного в житті, професійній діяльності;

3) екологічно-виховний напрям: виховання любові до природи, необхідність її захисту від негативних впливів - забруднення, винищення рідкісних видів рослин; вивчення природи рідної землі; прищеплення навичок екологічного менеджменту, прийнятих у суспільстві за стандартами праці. розуміння студентами взаємозв'язку між історичними епохами та їх залученням до сучасної культури, яка нерозривно пов'язана з минулим; формування мотиваційного та ціннісного ставлення до творчої діяльності, спрямованої на виховання розвиненої та творчої особистості, до професійного саморозвитку, дбайливого ставлення до природних ресурсів як фактору сталого розвитку України.

Розроблена модель являє собою цілеспрямовану інтегровану модель діяльності з формування національної свідомості студентів. Кожен модуль має цілісність, конкретну структуру (підпрограму) і є спрямованим на досягнення конкретних цілей.

Модель формування національної свідомості студентів педагогічних спеціальностей.

Культурно-історичний модуль становить три етапи:

1 етап - «Дослідження» - проведення досліджень: вивчення архівних документів, пошук та інтерв'ю очевидців, аналіз та систематизація історичного матеріалу.

2 етап - «Краєзнавець» - розробка і проведення екскурсійних маршрутів, створення віртуальних екскурсій напрямками: давня історія етнографії України, історія професійно-технічної освіти, та відвідування музею навчального закладу.

3 етап - «Експозиція» - поповнення фондів музею, оновлення та розширення виставок.

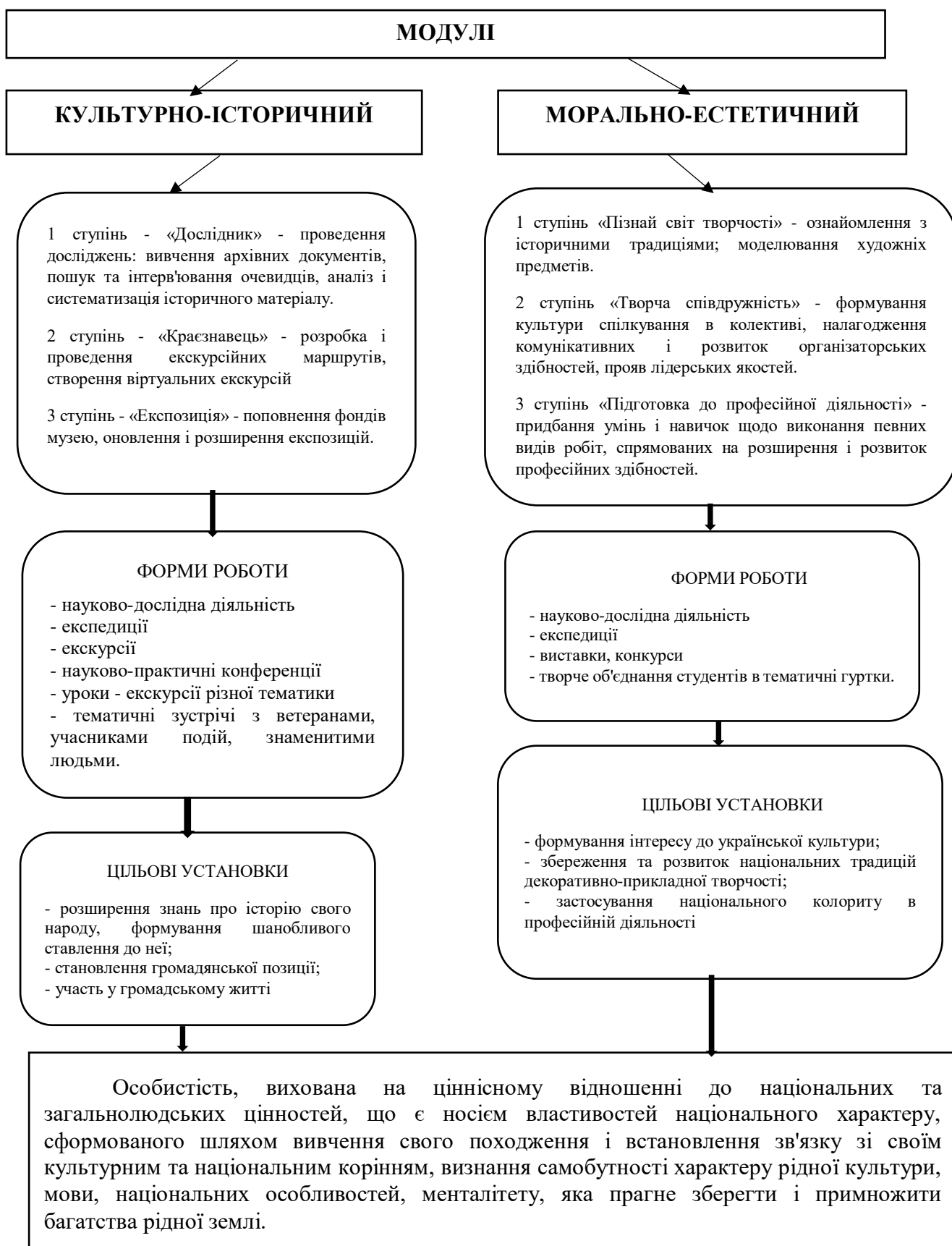
Морально-естетичний модуль становить три етапи:

1 етап «Знай світ творчості» - ознайомлення з історичними традиціями та різними техніками творчості; моделювання мистецьких об'єктів через ідеологічний та творчий дизайн; Вивчення композиційних прийомів; прогнозування результатів їх роботи.

2 етап «Творчої спільноти» - формування культури комунікації в колективі, налагодження комунікації та розвиток організаційних здібностей, прояв лідерських якостей.

3 етап «Підготовка до професійної діяльності» - набуття вмінь та навичок для виконання певних видів робіт, спрямованих на розширення і розвиток професійних здібностей і можливостей, необхідних для майбутніх працівників та фахівців.

Модель формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти

2.3. Методичні рекомендації щодо оптимізації формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти

Згуртованість та свобода України посідають вирішальну значимість для стабільності та безпеки в Європі. Щоб майбутнє нашої країни було щасливим, треба не дозволити чергового розвитку та розростання військових конфліктів, та докласти максимум зусиль, щоб держава одержала щонайбільше плюсів від заглиблення відношень з Європейським Союзом, варто діяти комплексно.

За результатами звіту про проведене восени 2017 року Лондонським Королівським інститутом міжнародних відносин Chatham House дослідження «Боротьба за Україну» підтверджують важливість національної свідомості, для будівництва вільної, непідконтрольної країни. Будівництво результативної та відповідальної адміністративної вертикалі за сприянням суспільства, модернізація держави є запитанням національної безпеки [41].

Є два варіанти рішення проблеми.

Перший варіант розлягається у використанні звичного методу організації діяльності у галузі національно-патріотичного виховання - на базисі чинної адміністративної вертикалі: головні органи виконавчої влади - місцеві держадміністрації – жителів держави.

Але все-таки подібна модель, як норма, майже абсолютно направлена на рішення питань за бюджетний рахунок, цілеспрямована на молоде покоління та лімітує перспективи протилежних вікових категорій жителів держави, робить перешкоду обміну мудрістю та вдалим практиками у галузі національно-патріотичного виховання поміж регіонами України, генерує територіальні ідентичності, котрі помножують регіональні вимоги, що заважає урядовим та загальнонаціональним запитам сьогодення [41].

Другий варіант рішення проблеми (оптимальний) визначає формування монолітної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання, у базисі котрої є єднання управлінської вертикалі з інститутами

громадянського суспільства, також й через діяльність дорадчого органу, котрий направляє та координує стрімкий розвиток галузі національно-патріотичного виховання на міжвідомчому ступені, координаційних рад з питань національно-патріотичного виховання при місцевих держадміністраціях, центрів національно-патріотичного виховання з ціллю формування державної громадянської ідентичності.

Зауважений варіант також окреслює:

- підняття функції жителя України в суспільно-політичній дійсності країни, та становлення громадянина держави як ключового суб'єкту державної політики у галузі патріотичного виховання;
- дієве співробітництво із залученням до продуктивної співпраці кращих представників держави;
- активне співробітництво з інститутом сім'ї, залученням його до національно-вихованої діяльності; укріплення позицій суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність);
- створення всіх необхідних умов задля продуктивного та інтенсивного розвитку духовно-морального виховання, громадсько-патріотичного, військово-патріотичного, науково-теоретичних і методичних засад національно-патріотичного виховання;
- підвищення перспектив для обміну набутим досвідом та тріумфальними практиками у галузі національно-патріотичного виховання між регіонами країни та державами євроатлантичного простору [41].

Найліпший різновид вирішення діла базується на засаді положень відкритості, рівноправності перспектив, реалістичності програми, дієвому та сучасному підході до реалізація її заходів, а також особистого залучення жителів держави, до реалізації програми незалежно від кольору шкіри, раси, релігійних, політичних та інакших переконань, етнічного походження, статі, місця проживання, майнового стану або інших властивостей [41].

В умовах сьогодення української держави формування патріотизму лишається невідкладним як для країни, так і для системи освіти взагалі. У

зв'язку з цим національно-патріотичне виховання є важливою складовою освітнього процесу.

Головне завдання закладів освіти - так побудувати виховну діяльність, щоб сама її організація, приклади педагогів, наукове середовище виховували майбутніх спеціалістів у дусі націоналізму, всебічного розуміння історії своєї батьківщини, національної свідомості та самобутності. Завдання педагогів полягає у тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» набували для людини особливого сенсу, тобто сприймалися «не лише розумом, а й серцем». Не менш вагомим є буденне виховання пошани до Конституції держави, державних символів - Герба, Прапора, Гімну, законодавства. Важливим аспектом національно-патріотичного виховання є повага та любов до державної мови. Мовний осередок повинен здійснювати позитивний вплив на формування студента-громадянина, патріота Української держави [42, 26].

Проблема національно-патріотичного виховання студентів є дуже важливою, адже саме від її рішення залежить прийдешнє майбутнє нашої держави. Наголошуємо, що належний рівень патріотичного виховання розвиває активну життєву позицію особистості, здатну самореалізуватися на благо Батьківщини.

Національно-патріотичне виховання молодого покоління студентів необхідно здійснювати за наступними спрямуваннями:

- державний - ґрунтується на забезпеченні країною систематичності та порядку героїко-патріотичного та патріотичного виховання;
- суспільний - базується на опрацюванні засад моралі, їх неодмінному дотриманні та спрямовуваний на усвідомлення пріоритету вселюдських цінностей й захоплень, виховання поважного відношення до звичаїв і традицій українського народу, історії, культури, мови;
- військовий - визначає дослідження військової історії країни, підняття фізичної загартованості молоді в зацікавленнях готовності до оборони Батьківщини;

- психолого-педагогічний - базується на опрацюванні психологічних особливостей молодого покоління, урахуванні їх у ході підготовки молодиків до служби в армії; проведенні систематичної роботи з узагальнення та розповсюдження високоідейного досвіду героїко-патріотичного виховання; удосконаленні форм і спрямувань даної роботи;

- правовий – визначає становлення глибоких, всебічних, правових знань, формування панівної правової культури.

Окрім того, національно-патріотичне виховання особистості має відбуватися за такими положеннями:

- національної спрямованості виховання (окреслює становлення молодого покоління. Національної свідомості, почуття любові до країни, власного суспільства, ввічливого відношення до його культури, здібності оберігати рідну національну ідентичність, гордитися належністю до українського народу, брати безпосередню участь у будові та обороні рідної батьківщини);

- цілісності (виховання молодого покоління виникає як систематичний планомірний гармонійний та різносторонній процес розвитку індивіда, та культивування в нього стійкого погляду на світ).

Акцентуємо увагу, що неодмінною установою підняття продуктивності патріотичного виховання студентів є долучення їх до проведення позанавчальних виховних заходів, цілеспрямованих на культивування національних якостей особистості, самовиховання та самоосвіту.

Важливо, щоб патріотичні заходи відбувалися в атмосфері безпосереднього індивідуального відношення до обговорюваних питань, під час яких студенти є організаторами й учасниками, зазивають гостей, влаштовують виставки.

До свята рідної мови варто проводити неділі української мови, у межах яких організовуються своєрідні конкурси на найкраще володіння державною мовою, та володіння знаннями про сучасні літературні твори. Своєрідні-вікторини зможуть допомогти студентам показати та значно вдосконалити

рівень володіння рідною мовою, а також й підвищити ступінь володіння культурою мовлення у багатоманітних сферах життя (навчальній, діловій) [42, 26].

Візити до театру та концертних залів розширює знання, уявлення студентів щодо різних мистецьких жанрів, формує естетичні смаки, розвиває пізнавальний інтерес та патріотичні почуття.

Ознаками ефективності загальнодоступних методів позанавчальної діяльності у національно-патріотичному вихованні студентської молоді є ініціативність та активність учасників, емоційний вплив виховних заходів.

Розмова - найбільш застосовуваний діалогічний метод. У ході відкритої та відвертої розмови виникатимуть головні символи стародавніх українців (зооморфні та антропоморфні символи, рослинні, морально-духовний зміст блакитного і жовтого кольорів тощо). Головна ціль подібної розмови – відкрити та схарактеризувати духовні здібності української національної символіки, що позитивно допомагатиме не тільки судженню про світогляд предків, але й культивуванню національної свідомості.

В момент проведення патріотично навчально-виховних заходів зі студентською молоддю варто застосовувати навчальні дебати, що безперечно є ефективним прийомом інтенсивного розвитку в студентів критичного мислення та набуття важливих навичок та вмінь, обґрунтованого та переконливо висловлюватись, та доносити свою думку до оточуючих.

Вагому долю у культивуванні національних поглядів та переконань учнів грають дискусії - спонтанні, викликані громадськими інцидентами, інформуваннями ЗМІ, так і такі котрі можуть бути навмисно організовані, до котрих потрібно сумлінно готуватися: встановити тему, підготувати запитання для обговорювання, щоб студенти обробили та дослідили підходящі письменницькі джерела, обміркували власний виступ. Тільки подібна підготовка дискусії дасть довгоочікувані хороші результати.

У культивуванні національних понять та принципів молоді, істотним є цілеспрямоване навмисне створення обставин, в котрих з'являється

необхідність у відстоюванні студентами власної ідеї, в ході чого починають формуватися приватні міркування та ідеї, укріплюється стійка внутрішня позиція, виникає здібність до закріплення приватних достеменних переконань щодо власного суспільства, своєї країни та світової спільноти.

Під час подібних дискусій бере свій початок культура мислення й культура мовлення, логіка учнів, розвиваються їхні інтелектуальні дані, здійснюється зміна переконань на громадські події, власну приватну життєву, громадянську позицію; переоцінка цінностей.

Тематичні гуртки покликані розвивати нахили студентської молоді, удосконалювати, поглиблювати і розширювати знання студентів, прищеплювати їм практичні навички і уміння потрібні у житті. Ключовими задачами гуртків є: фізичне й моральне виховання здорової особистості; засвоєння моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм.

Знайомство та дослідження під час екскурсій державних пам'яток світової культури породжує в студентів гордість за національні реліквії, розуміння та адекватну оцінку загальнолюдських цінностей.

Задля інтенсивного та продуктивного розвитку соціальної активності, поглиблення націоналістичних почуттів, готовності відповідати за особисте щастя та долю ровесників, відстоювання їхніх прав та свобод. Вагомим є заохочення учнів до функціонування в громадських молодіжних об'єднаннях, та студентському самоврядуванні, що позитивно допомагає поглибленню знань учнів з історії та культури народу, його традицій, формуванню національних поглядів, принципів та почуттів, належної поведінки [17].

Вивчення історії державних символів України має велике значення у вихованні підростаючого покоління людей, які люблять Батьківщину, які відчувають духовну і кровну спорідненість з далекими предками, які захищали та виборювали честь, свободу і незалежність України. Формування правової культури, толерантності, ціннісного ставлення до життя і праці відіграє велику роль у громадянському та патріотичному вихованні молоді. Громадянська освіта особистості студентів повинна бути в першу чергу спрямована на

формування тих рис, які дозволять бути повноцінними учасниками суспільного життя, інформаційно компетентними, приймати самостійні рішення, мати здатність відповідати за свої дії. Як без патріотизму не може бути громадянства, так без громадянства не може бути патріотизму.

Бути національно свідомим громадянином - здатність здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки для особистих інтересів і блага суспільства. Перш за все, бути національно-свідомим громадянином означає реалізацію своєї причетності до Батьківщини, її народу, її витоків і коріння, вираженої в сенсі обов'язку і відповідальності людини перед суспільством, до якого він належить.

З ціллю організації якісного та продуктивного національно-патріотичного виховання студентів педагогічних спеціальностей у закладах вищої освіти рекомендуємо проводити:

- лекції, бесіди: «Я – це Україна», «Спадщина держави моє майбутнє», «Україна ХХІІ століття, яка вона?», «Що для тебе Герб, Прапор, Гімн?», «Україна наша батьківщина, і іншої в нас не має», «Чи знаєш ти свої права та обов'язки», «Патріотизм та націоналізм - нагальна потреба задля майбутнього України», «Моя земля - земля моїх предків та моїх нащадків», «Символи України», «Народні символи» тощо;
- години спілкування: «Українець - громадянин і патріот своєї країни», «Я - патріот!»;
- семінари, конференції: «Встановлювати ідеали культури миру - служити миру», «Мій народ - це я»;
- уроки пам'яті: «Їх славетні імена в літописі Великої Вітчизняної війни», «Ростимо громадянами рідної землі, що Україною зветься», «Наша вулиця носить ім'я героя війни», «Бойові відзнаки воїнів, полководців, які визволяли Україну від нацистів»;
- зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни і учасниками бойових дій; із бійцями з зони АТО та військовослужбовцями.

- пошукові роботи;
- роботу клубів та гуртків патріотичного спрямування;
- фестивалі патріотичної пісні;
- виїзні майстер-класи з приготування традиційних українських страв;
- інтерактивна патріотична фізкультура;
- майстер-класи із виготовлення арт-листівок для українських воїнів;
- патріотичні флеш-моби;
- пересувні виставки «Маємо знати свої права»;
- реконструкції історичних подій;

Задля того щоб надати виховній, національно-патріотичній роботі збудливого характеру, доцільно застосовувати блискучий достеменний продукт, яскраві приклади патріотизму знаменитих історичних діячів, письменників, героїв національно-визвольних воєн. Побачення з подібними героями (ветеранами війни, праці, громадськими діячами, героями-захисниками України) здійснюють ще більший вплив на національні переживання студентів. У процесі зустрічей відбувається адекватне оцінювання історичних подій та фактів на базисі переконань історичної достовірності, науковості, гуманізму, доброчинності, а ще з позицій забезпечення взаємозв'язку поміж поколіннями [42, 26, 17].

Рекомендуємо педагогам акцентувати увагу на питаннях про вагомий внесок нашої держави у всесвітній розвиток та прогрес науки, культури, різних галузей виробництва. Саме під час подібних зустрічей молодь знайомиться із особистостями, котрі є зразком патріотизму та прикладом служіння державі. Патріотичні вчинки нелітературних героїв дають безперечно важливу можливість молоді, фактично пізнати відчуття любові до своєї рідної землі, Батьківщини.

Висновки до другого розділу.

Дослідженням підтверджено актуальність досліджуваної проблеми. За результатами наших досліджень ми дізналися переконання студентів, їх національні почуття та самохарактеристику, прихильність та ставлення до національного та міжнаціонального, тобто емоції і моральну позицію опитаних респондентів до національної сфери. Та отримали такі показники: серед опитаних респондентів 70% - мають національну самохарактеристику, що свідчить про те що дані респонденти мають сформовану національну самоідентичність. Серед опитаних респондентів 30% - не мають національної самохарактеристики. На питання - «Які почуття викликає у вас приналежність до свого народу?» 13% - опитаних відчувають гордість, 50% - опитаних відчувають спокійну впевненість, 30% опитаних зовсім не відчувають ніяких відчуттів, 5% опитаних відчувають образу, 2% опитаних пригнічення.

Для реалізації поставленої нами мети була запропонована модель та методичні рекомендації, щодо формування національної свідомості студентів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, яка включає виховний комплекс та різні методи формування національної свідомості студентів.

Виняткова любов до рідної землі, прихильність до рідних місць, хазяйновитість, ощадливість, працьовитість, відданість батьківщині - ті характерні риси, які закладають основи української національної культури. Орієнтація на такі цінності особливо важлива для сучасної молоді, майбутнього країни, найбільш активної та здатної частини суспільства.

Формування життєстверджуючого молодого покоління є одним з головних чинників забезпечення сталого розвитку держави та суспільства. Поряд зі старшим поколінням, молодь несе відповідальність за збереження і майбутнє країни, за спадкоємність історичного та соціокультурної спадщини.

Національна ідея є джерелом духовного збагачення, формування світогляду, високих громадянських якостей, відродження історичної пам'яті та

національної свідомості, почуття громадянської гордості та патріотизму, національної культури.

ВИСНОВКИ

1. Національна свідомість – невід’ємна складова соціальних, філософських, моральних, економічних, політичних, естетичних, духовних та інших переконань, що визначають природу, рівень і властивості духовного розвитку національно-етнічної групи.

Національна свідомість, може існувати водночас начебто дещо особисте, приватне, і як громадська свідомість. У першому варіанті, вона належить одній окремій особі, демонструє на собі віддзеркалення її індивідуальності, її особистісних поглядів, думок, вражень, рис характеру, тощо. Коли ж беруть до уваги суспільну свідомість, то віддаляються взагалі від усього особистісного, індивідуального, власного, й беруть за основу вивчення поглядів, ідей, як характерних та притаманних для даного суспільства взагалі, так і для певної соціальної групи в особистості. Індивідуальна та суспільна свідомість тісно пов’язані, між ними відбувається постійна та інтенсивна взаємодія та взаємовплив.

Визначено такі ступені національної свідомості:

- Повсякденний ступінь, котрий характеризується єднанням ментальних і архетипних, свідомих і несвідомих елементів національної свідомості.
- Теоретичний ступінь національної свідомості - це науково аргументовані чи мистецько-осмислені переконання, задуми, плани, світоглядні орієнтації, котрі розкривають розумовий потенціал нації, її змогу на базисі рефлексів до самоствердження і само опанування.
- Державно-політичний ступінь національної свідомості. У будь-якій нації даний ступінь розвинутий відповідно до властивостей її історичного маршруту, етапу національного процесу, своєрідних установ державотворення, політичного ладу, рівня розвитку цивільного суспільства тощо. За об’ємами охоплення духовної дійсності цей ступінь вельми поступається теоретичному та повсякденному, адже тут концентруються

тільки ті ідеї, плани, доктрини, замисли, теорії які відображають політичні, громадські, правові зацікавлення нації.

2. Розроблено модель та методичні рекомендації щодо оптимізації формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти. Формування патріотизму в українському суспільстві залишається першочерговим як для держави, так і для системи освіти в цілому. У зв'язку з цим національно-патріотичне виховання є важливою складовою освітнього процесу. Національно-патріотичне виховання студентської молоді необхідно здійснювати за такими напрямками: державним, соціальним, військовим, психолого-педагогічним, правовим.

3. Експериментальне дослідження сформованості національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти проводилося анонімним анкетуванням, методом випадкової вибірки. Перший метод дослідження: методика «Двадцять тверджень», або «Хто я?» М. Куна та Т. Макпартленда дає змогу зробити висновок, що серед опитаних респондентів 70% - мають сформовану національну самоідентичність. Другий метод дослідження - шкала експрес-оцінки почуттів Н.М. Лебедєва дозволив здійснити експрес-діагностику результатів, пов'язаних із почуттям етнічної приналежності. За даною методикою 13% - опитаних відчують гордість, 50% - опитаних відчують спокійну впевненість, а значить мають національну свідомість. Отже, експериментальне дослідження показало середній рівень сформованості національної свідомості студентів.

4. Розроблено модель формування національної свідомості студентів педагогічних спеціальностей. Культурно-історичний модуль моделі становить три етапи: 1 етап - «Дослідження» - проведення досліджень: вивчення архівних документів, пошук та інтерв'ю очевидців, аналіз та систематизація історичного матеріалу; 2 етап - «Краєзнавець» - розробка і проведення екскурсійних маршрутів, створення віртуальних екскурсій напрямками: давня історія етнографії України, історія професійно-технічної освіти, та

відвідування музею навчального закладу; 3 етап - «Експозиція» - поповнення фондів музею, оновлення та розширення виставок.

Морально-естетичний модуль становить три етапи: 1 етап - «Знай світ творчості» - ознайомлення з історичними традиціями та різними техніками творчості, моделювання мистецьких об'єктів через ідеологічний та творчий дизайн, вивчення композиційних прийомів; прогнозування результатів їх роботи; 2 етап - «Творчої спільноти» - формування культури комунікації в колективі, налагодження комунікації та розвиток організаційних здібностей, прояв лідерських якостей; 3 етап «Підготовка до професійної діяльності» - набуття вмінь та навичок для виконання певних видів робіт, спрямованих на розширення і розвиток професійних здібностей і можливостей, необхідних для майбутніх працівників та фахівців.

Методичні рекомендації щодо формування національної свідомості студентів в умовах закладу вищої педагогічної освіти поєднують такі завдання: розширення знань про історію свого народу, формування шанобливого ставлення до неї; становлення громадянської позиції; участь у громадському житті; формування інтересу до української культури; збереження та розвиток національних традицій декоративно-прикладної творчості; застосування національного колориту в професійній діяльності.

Досягнення цих завдань необхідно забезпечити за допомогою певних форм роботи, а саме: науково-дослідна діяльність; експедиції; екскурсії; науково-практичні конференції; екскурсії різної тематики тематичні зустрічі з ветеранами, учасниками подій, знаменитими людьми; виставки, конкурси; творче об'єднання студентів в тематичні гуртки.

Список використаних джерел

1. Абузарова Н. К. Студентство в системі національних відносин. Автореф. дис. канд. соціол. наук. Уфа: 1996. 22 с.
2. Баронін А. С. Етнічна психологія Київ: ТанDEM, 2000. 264 с.
3. Берестнева О. Г., Лебедев А. Н., Муратова Е.А. Комп'ютерна психодіагностика. Томськ: ТПУ, 2005. 155 с.
4. Бойко А. М. Виховання людини: нове і вічне : *методолого-теоретичний і практичний коментар. Статті. Виступи. Рецензії* / А. М. Бойко. - Полтава : Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка, 2006. 568 с.
5. Бондаренко О. Патріотичне виховання молоді. *Освіта. Технікуми. Коледжі*. 2009. № 1. С. 69-70.
6. Боришевський М. Й. (2000). Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості (Українська). Київ: Беркут, С. 63.
7. Бромлей Ю. В. Нариси теорії етносу. М. : Наука, 1983. 412 с.
8. Василенко С. М. Система патріотичного виховання та її місце в державотворенні сучасної незалежної України. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки, 2015. № 2 (49). С. 14-19.
9. Виріст І. С. Національна самосвідомість: проблеми визначення та аналізу. *Філософська і соціологічна думка*. 1989. №7. С. 21-27.
10. Вишневський О. Патріотичне виховання на тлі європеїзації українського суспільства : *роздуми професора Дрогобицького державного університету ім. І. Франка Омеляна Вишневського на тему виховання патріотизму*. Освіта, 2016. № 1-2. 6-13 січня. С. 14.
11. Волков Б. С. Психологія юності і молодості: навчальний посібник для внз. М. : Трікста, Акад. проект, 2006. 254 с.
12. Вшеборовскі К. Сучасна демократія і громадянське виховання. Новий колегіум, 2007. № 5. С. 86-91.

13. Вячеслав Л. Листи до братів-хліборобів [Електронний ресурс]: URL: [uk.wikisource.org/wiki/Сторінка:Вячеслав_Липинський._Листи_до_братів-хліборобів_1919—1926_\(1926\).djvu/112](http://uk.wikisource.org/wiki/Сторінка:Вячеслав_Липинський._Листи_до_братів-хліборобів_1919—1926_(1926).djvu/112).
14. Галкін Г. Виховання патріотів у ВНЗ : необхідна єдина державна політика. *Освіта України*, 2007. № 84. 13 листопада. С. 5.
15. Галкіна Е. М. Етнічна ідентичність підлітків з національно-змішаних сімей. Автореф. дис. канд. пс. наук. М. : 1993. 21 с.
16. Галямов Р. Р. Багатонаціональне місто: етно-соціологічні нариси. Уфа. : 1996. 200 с.
17. Грамажора Н. В. Роль і значення історико-краєзнавчої роботи у формуванні особистості громадянина і патріота України. *Конотопський краєзнавчий збірник* / уклад. : Н. О. Леміш, В. Б. Звагельський ; редкол. : Н. В. Барбара, В. О. Борошнєв, О. М. Волкова та ін. - Суми-Конотоп : Сумський державний університет, 2013. Вип. 1. С. 185-188.
18. Жмир В. Національна свідомість українців. Мала енциклопедія етнодержавства. К. : 1996. С. 104.
19. Ільїна Т. А. Педагогіка. Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів пед. ін-тів. М. : Просвітництво, 1984. 496 с.
20. Казін Е. М., Блінова Н. Г., Подгорний А. Н., Нікіфорова О. А., Заруба Н. А., Літвінова Н. А., Пономарева В. С. Психологічні і валеологічні підходи до професійного самовизначення учнів // *Валеологія*. 1997. №3. С. 9-16.
21. Капустін А. Н. Психолого-педагогічний супровід в формуванні професійної компетентності студентів ВНЗ [Електронний ресурс]: // *Перспективи науки і освіти*. 2013. № 1. URL: <http://pnojurnal.wordpress.com/archive/>.
22. Кіріакіді Е. Ф. психологічні предиктори індивідуального розвитку. *Питання психології*. 1996. № 2. С. 42-54.
23. Кобзєв М. С., Страхов В. І. Психолого-педагогічні основи поза-аудиторної роботи в педагогічному ВНЗ. Саратов. : 1985. 132 с.

24. Коваль Г. В. Формування патріотизму - важливий чинник соціалізації молоді України на сучасному етапі політичного процесу : автореф. дис. канд. політ. наук : 23.00.02 / Г. В. Коваль ; Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили. Миколаїв. : 2007. 16 с.

25. Козлова О. Г., О. І. Скоробагатська, Козлов Д. О. Матеріали конференції. Інноваційні підходи до виховання учнів козацьких класів і хортингістів у навчальних закладах : *матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2017 р., м. Суми)*. Суми : ФОП Цьома С.П., С. 136-139.

26. Козлова О. Г. Керівництво громадянським вихованням студентської молоді : навч.-метод. посіб. / О. Г. Козлова, Т. В. Гребеник. Суми : Університетська книга, 2010. 188 с.

27. 44. Комплекс програм з педагогічних дисциплін. Худжанд. : ХДУ ім. Б.Гафурова, 2004. 134 с.

28. Кон І.С. У пошуках себе: особистість і її самосвідомість. М. : Політвидан, 1984. 335 с.

29. Кремень В. Освіта повинна готувати справжніх фахівців і свідомих патріотів. *Освіта України*, 2005. № 5. 18 січня. С. 1-3.

30. Кресіна І. Національна свідомість: сутність, основні складові та рівні функціонування. *Нова політика*, 1998. № 3. С. 12-14.

31. Кун М., Макпартленда Т. Емпіричні дослідження установок особистості па себе. *Сучасна зарубіжна соціальна психологія. Тексти*. М. : 1984. С. 180 -188.

32. Кутняк І. М. Національна свідомість у контексті антропологічно-екзистенційного виміру. *Мультиверсум. Філософський альманах*. К. : Центр духовної культури, 2004. № 41. 14 с.

33. Кучуків М. М. Національна самосвідомість і міжнаціональні відносини. *Нальчик: Ельбрус*, 1992. 232 с.

34. Лихачов Б. Т. Національна ідея і зміст цивільного виховання. *Педагогіка*, 1999. № 4. С. 10-15.

35. Лихачов Б.Т. Педагогіка. Курс лекцій. Вид. 4-е, перероб. і доп. М. : Юрайт, 2000. 523 с.
36. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. К. : Знання, 2006. 447 с.
37. Марченко І. О. Корені мого патріотично-національного самовизначення. К. : Українська видавнича спілка Ю. Липи, 2012. 115 с.
38. Підлісний В. І. Патріотичне виховання особистості в умовах професійної освіти / В. І. Підлісний, А. Ф. Леоненко, А. Фадєєва // *Інноваційні технології навчання у професійно-технічній освіті : збірник наукових праць*. Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 27 листопада 2014 року / відп. за вип. Ю. А. Павлик. - Суми : Сумський державний університет ; Сумський обласний центр зайнятості, 2014. С. 61-69.
39. Поршнев Б.Ф. Соціальна психологія, історія. 2-ге вид., доп. І перероб. М. : Наука, 1979. 232 с.
40. «Про освіту» Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2017. - № 38-39. - Ст. 380. [Електронний ресурс]: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
41. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року Розпорядження КМУ № 1233-р від 09.10.2020 року [Електронний ресурс]: URL: <http://osvita.ua/legislation/other/76974/>.
42. Рекомендації про національно-патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020 році. [Електронний ресурс]: URL: http://www.yrok.net.ua/load/dovidnik_vchitelja/informacijnij_centra/metodichni_rekomendaciji_shhodo_nacionalno_patriotichnogo_vikhovannja_2019_2020/188-1-0-7563.
43. Савицька О. В. Національна свідомість та її складові. Національна самосвідомість. [Електронний ресурс]: URL: <http://westudents.com.ua>.
44. Скворцов Л. В. Культура самосвідомості. М. : Политиздат, 1989. 319 с.

45. Стасюк В. В. Виховання патріотизму української молоді: від козацьких традицій до сьогодення / В. В. Стасюк, Л. В. Олійник, С. М. Мотика // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки, 2015. № 2 (49). С. 167-171.
46. Тимошин В. І. Культурологія. Навчальний посібник. Алмати. : 2001. 400 с.
47. Ткачук С. Р. Патріотизм як активізуючий фактор молоді в ХХІ ст. / С. Р. Ткачук, А. В. Карпова // Студентське самоврядування європейського типу : матеріали міжнародної студентської конференції, м. Суми, 18-20 березня 2016 року / відп. за вип. О. І. Товкус. - Суми : Сумський державний університет, 2016. С. 161-162.
48. Уледов А. К. Духовне оновлення суспільства. М. : 1990. 314 с.
49. Хабібুলлін К. М. Національна самосвідомість та інтернаціоналістична поведінка. Л. : Знання, 1989. 36 с.
50. Хміль Н. Д. Теоретичні основи професійної підготовки вчителя. Алмати. : Гилим, 1998. 320 с.
51. Чагай Л.П. Національна самосвідомість особистості: сутність, протиріччя, проблеми формування: Дис. канд. філос. наук. М. : 1993. 208 с.
52. Чепа М. Навчально-методичні проблеми розробки сценаріїв реалізації конструктивних функцій етнокультури в інформаційному суспільстві: посібник / М.-Л.А. Чепа, М. І. Савіна, С. Є. Солодчук [та ін.]; за редакцією Чепи М.-Л.А. - К. : Педагогічна думка, 2015. 80 с.
53. Шаймарданов Р. Х. інтенсифікація позааудиторної професійної підготовки майбутніх вчителів: Дис. канд. пед. наук. Казань. : 1989. 153 с.
54. Шарапов Ш. А. Спілкування і взаємодія особистості. Худжанд. : Нурі ма'ріфат, 2009. 284 с.
55. Шкрібтієнко Л. П. Феномен поняття «патріотизм»: сутність та характеристика. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2015. № 2. С. 81-82.